



Ojala Inka

Vetäytymisen hetkiä

Kandidaatintyö
KASVATUSTIETEIDEN TIEDEKUNTA
Varhaiskasvatus
2019

Tarkastelen tässä tutkielmassa kuvailevan kirjallisuuskatsauksen muodossa lasten vetäytymisen hetkiä päiväkotiympäristössä. Näissä hetkissä lapsi vetäytyy yhteisistä leikeistä tai ohjatusta toiminnasta. Hän ei pyri muiden mukaan vaan vetäytyy muista erilleen oman tekemisensä pariin. Näen lapsen aktiivisena toimijana, joka syystä tai toisesta vetäytyy ja tarkastelen vetäytymistä tilannesidonnaisena toimintana. Kohdistankin huomioni yksittäisen lapsen sijaan vetäytymisen hetkiin: millaisia ne ovat, mitä niissä tapahtuu? Millaisin tavoin vetäytymistä tuotetaan? Kuinka siihen suhtaudutaan?

Liitän tarkasteluni yhteenkuuluvuuden politiikan viitekehykseen. Yhteenkuuluvuuden ilmiötä on tutkimuksissa käsitelty kahdesta toisiinsa kietoutuvasta näkökulmasta: yhteenkuuluvuuden tunteen tai yhteenkuuluvuuden politiikan kautta. Jälkimmäisessä tarkastelu kohdistuu siihen verkostoon ja niihin tapoihin, joissa yhteenkuuluvuutta ja sen vastakohtana poissulkemista jatkuvasti rakennetaan ja tuotetaan. Yhteenkuuluvuus ja poissulkeminen ovat toistensa kääntöpuolia ja näkökulmaa vaihtaen samanaikaisesti läsnä. Yhteenkuuluvuutta ei ole olemassa ilman poissulkemista – eikä vetäytymistä ilman läsnäoloa ja yhteenkuulumista.

Yhteenkuuluvuutta ja ryhmässä toimimista painottavassa päiväkotiympäristössä lapset ilmaisevat tutkimuskirjallisuuden mukaan keskinäistä yhteenkuuluvuuttaan sanallisesti, fyysisesti sekä suhteessa materiaaliseen ympäristöön. Myös vetäytymistä tuotetaan samanlaisin keinoin: sanoin, teoin, suhteessa ympäristöön. Yhteenkuuluvuuksista ja poissulkeutumisista neuvotellaan ja niitä haastetaan. Yhteenkuuluvuutta voidaan tuottaa myös vetäytymisen hetkellä.

Tarkastelemistani tutkimuksista ja tutkimuskirjallisuudesta nousee vahvana esiin myös lasten ajoittainen kaipuu omaan rauhaan. Tämä asettaa kasvattajalle suuren haasteen: kuinka tunnistaa, milloin vetäytyminen kertoo siitä, että lapsi tarvitsee tilaa rauhoittua tai osallistua omalla tavallaan, milloin apua päästäkseen ryhmän mukaan?

Avainsanat: osallistuminen, poissulkeminen, varhaiskasvatus, vetäytyminen, yhteenkuuluvuuden politiikka, yhteenkuuluvuus, yksinolo

Sisältö

1	Johdanto	4
2	Teoreettinen tausta	6
2.1	Kolme näkökulmaa vetäytyvään käyttäytymiseen	6
2.2	Yhteenkuuluvuuden tunne ja yhteenkuuluvuuden politiikka	8
2.3	Lapsinäkökulmainen tutkimus ja kerronnallisuus	11
3	Tutkimuksen toteutus	13
4	Yhteenkuuluvuuksia ja poissulke(utu)misiä	16
4.1	Päiväkoti vetäytymisen hetkien tapahtumapaikkana	16
4.2	Vetäytymisen sanallinen, toiminnallinen sekä materiaaliseen ympäristöön liittyvä tuottaminen	20
4.3	Vetäytymistä yhteenkuuluvuuden akseleilla	25
4.4	Yhteenkuuluvuuden tuottaminen vetäytymisen hetkellä	29
5	Vetäytyminen oman rauhan ja tilan kaipuuna	31
6	Tulokset ja johtopäätökset	36
7	Pohdinta	42
	Lähteet	46

1 Johdanto

Miksi lapsi laittaa kädet korvilleen, kun musiikkihetki alkaa? Miksi toinen ei tahdo osallistua leikkiin, jossa leikkijät muuttuvat viltin alla karhuiksi, tai kääntää selkensä muille ja puristaa nallea syliinsä, kädet piilossa nallen turkissa, kun olisi tarkoitus leikkiä yhdessä laululeikkiä?

Tämän tutkielman aihe käveli minua vastaan Lastun eteisessä, Lapsiryhmän ohjaaminen kasvattajatiimissä -kurssin ensimmäisenä havainnointiaamuna. Olin pohtinut sopivaa aihetta kurssitutkielmaani, kun yhtäkkiä havahduin siihen, että ikkunaseinän toisella puolella tapahtuu mielenkiintoisia asioita. Jotkut lapsista eivät sujahtaneetkaan muiden tavoin toimintaan mukaan, vaan vetäytyivät omalle naulakkopaikalleen.

Olen pohtinut monenlaisia vetäytymisiä ennenkin. Omat kolme tyttöäni ovat jokainen käyttäytyneet vetäytyvästi erilaisissa tilanteissa, jokainen omalla tavallansa. Vetäytymistä saattaa tapahtua myös monella erilaisella tasolla: lapsi saattaa olla ilolla mukana yhteisessä, kasvattajan ohjaamassa toiminnassa, seurata ohjeita ja liikkua ja leikkiä hymyssä suin, mutta huomion kohteeksi hän ei halua eikä sano sanaakaan, kun kasvattaja pyytää vaikkapa nimeämään eläimen, jonka tavoin seuraavaksi liikutaan. Hän voi olla mukana ja nauttia toiminnasta, mutta vetäytyä sanallisesta vuorovaikutuksesta. Tätä oman tyttöni toimintaa seurasin tanssikerhon näytetunnilla, ja se vastasi täysin sitä kuvausta, jonka olin päiväkodin keskustelussa opettajalta kuullut.

Vetäytymistä pidetään herkästi ”kiukutteluna” tai ”uhmana”, mutta olen kokenut vahvasti, että siitä ei ole ollut kysymys. Omien kokemusteni myötä olen siinä käsityksessä, että nämä vetäytymiset voivat olla lapsen (oikeutettuja, perusteltuja, järkeviä) reaktioita erilaisiin tilanteisiin. Vetäytyvä käyttäytyminen ei ole yksi ja sama, se ei johdu yhdestä ja samasta syystä, vaan on aina tilannesidonnaista ja lapsi toimii tilanteessa suhteessa muihin lapsiin, aikuisiin ja ympäristöön.

Tarkastelen tässä kandidaatintutkielmassani lasten vetäytymisen hetkiä varhaiskasvatusympäristössä kuvailevan kirjallisuuskatsauksen muodossa. Nämä vetäytymisen hetket voivat olla monenlaisia: lapsi voi olla ryhmässä uusi ja jäädä tarkkailemaan muiden leikkejä tai hän voi arastella aamupiirille tulemista. Kenties jokin ryhmän yhteinen toiminta on sellainen, johon lapsi ei syystä tai toisesta haluaisi osallistua?

Lapsi saattaa myös olla mukana vaikkapa yhteisessä askartelussa, mutta ei puhu kenenkään kanssa mitään, vaan vetäytyy sanallisesta vuorovaikutuksesta muiden kanssa.

Vetäytymisen hetkillä tarkoitankin lapsen vetäytymistä yhteisistä leikeistä tai ohjatuista tuokioista sekä yleisesti tilanteita joissa lapsi ei pyri muiden mukaan vaan hakeutuu muista erilleen. Näkökulma on hieman eri kuin esimerkiksi haastavia kasvatustilanteita tarkastelleella Liisa Ahosella, joka on määritellyt vetäytyvän käyttäytymisen haluttomuudeksi tai vaikeudeksi liittyä leikkeihin tai ohjattuun tuokioon (Ahonen, 2017). Psykologian puolella vetäytyminen puolestaan liitetään usein temperamenttipiirteisiin ja nimenomaan vetäytymiseen uusissa tilanteissa (Chess & Thomas, 1999; Niiranen, 1995). Näistä näkökulmista poiketen näen vetäytymisen lapsen aktiivisena valintana ja lapsen toimijana, joka syystä tai toisesta jossakin tilanteessa vetäytyy. Siksi en haluakaan tarkastella näitä hetkiä lapsen temperamentin tai muiden ominaisuuksien kautta tai varsinkaan nimetä tiettyjä, yksittäisiä lapsia vetäytyviksi, vaan haluaisin tarkastella vetäytymisen hetkiä laajemmassa kudelmassa varhaiskasvatuksen arjen tapahtumien ja tekemisten virtaa, kohtaamisia, keskusteluja ja käytäntöjä. Tässä yhteydessä näin laaja tarkastelu ei ole mahdollinen, joten kiinnitän erityisesti huomiota hetkiin, joissa lapsi vetäytyy ryhmän yhteisistä toiminnoista.

Arvomaailma, joka hämöttää sen taustalla, kuinka näihin vetäytymisiin suhtaudutaan, on kiinnostava: esimerkiksi Juutinen, Puroila ja Johansson (2018) ovat kiinnittäneet tutkimuksessaan huomiota jännitteeseen, joka yksilöllisten ja yhteisöllisten arvojen välillä varhaiskasvatuksessa vallitsee. Samoin yksilöllisyyden ja yhteisöllisyyden välistä suhdetta tutkineet Koivula ja Eerola-Pennanen (2017) ovat huomauttaneet, että toisaalta monet tutkimukset painottavat yhteisöllisyyden merkitystä, mutta toisaalta varhaiskasvatuslaissa (2015) korostetaan lapsen yksilöllistä huomioimista, mitä myös lapsen oman varhaiskasvatussuunnitelman laatiminen heijastaa (Koivula & Eerola-Pennanen, 2017). Käytännössä lasten oletetaan kuitenkin toimivan ryhmänä. Kaikkien odotetaan sopeutuvan yhteisiin käytäntöihin, joita esimerkiksi ryhmiin jakautumisessa ja tilojen käytössä vallitsee eikä yksittäisen lapsen mielipidettä oteta huomioon (Puroila & Estola, 2012). Lasten oletetaan olevan sosiaalisia, aktiivisia ja toimivan luontevasti osana ryhmää ja ryhmän mukana (Skånfors, Lövdahl & Hägglund, 2009). Tämän asetelman pohdinta kulkee mukana koko työn ajan, mutta keskityn tarkastelussa kuitenkin juuri vetäytymisen hetkiin: millaisia ne ovat, mitä niissä tapahtuu? Millaisin tavoin vetäytymistä tuotetaan?

2 Teoreettinen tausta

2.1 Kolme näkökulmaa vetäytyvään käyttäytymiseen

Varhaiskasvatusympäristössä lapsen vetäytyvän käyttäytymisen ajatellaan usein liittyvän ujouteen ja arkuuteen (Cacciatore, Riihonen & Tuukkanen, 2013). Vetäytyvän käytöksen yhteydessä saatetaan Ahosen (2017) mukaan myös pohtia, jääkö lapsi leikkien ulkopuolelle puutteellisten sosioemotionaalisten taitojensa takia. Lapsella voi olla esimerkiksi opittavaa vuorovaikutustaidoissa ja hankaluuksia tulkita muiden lasten sosiaalisia viestejä. Joskus vetäytymisen taustalla voivat olla myös lapsen autismin kirjon piirteet, joihin voi liittyä poikkeava tapa olla vuorovaikutuksessa muiden kanssa (Ahonen, 2017).

Sosioemotionaalisten taitojen taustalla ja niiden rinnalla vaikuttavat Ahosen (2017) mukaan lapsen omat temperamenttipiirteet. Ne ovat suhteellisen pysyviä, mutta tapa, jolla piirteet näyttäytyvät käyttäytymisessä, muuttuvat lapsen kasvaessa (Ahonen, 2017). Myös ympäristön odotuksilla sekä lapsen ja ympäristön välisellä vuorovaikutuksella on oma vaikutuksensa siihen, kuinka nämä piirteet ilmenevät (Niiranen, 1995).

Lapsen temperamenttia koskevaa tutkimusta on tehty paljon ja eri teorioissa temperamenttia on määritelty hieman eri tavoin (Ahonen, 2017). Chess ja Thomas tarkkailivat klassikkotutkimuksessaan 138 lasta yli kolmen vuosikymmenen ajan ja määrittelivät temperamentin yhdeksästä temperamenttipiirteestä¹ muodostuvaksi käyttäytymistyyliksi, joka voi olla joko helppo, vaikea tai hitaasti lämpenevä (Chess & Thomas, 1999). Arkikielen arkuus viittaa Niirasen (1995) mukaan Chessin ja Thomasin erittelemään piirteeseen, jossa havainnoidaan lapsen tapaa reagoida uusissa tilanteissa joko lähestymällä tai vetäytymällä. Arkuuden käsitteen rinnalla tutkimuksessa on käytetty esimerkiksi käsitteitä passiivisuus, ujous sekä ehkäistynyt käyttäytyminen (Niiranen, 1995).

Temperamenttiltaan hitaasti lämpenevät lapset suhtautuvat Chessin ja Thomasin (1999) mukaan uusiin asioihin kielteisesti, mutta koska he ilmaisevat sekä kielteisiä että myönteisiä tunteitaan sangen vaisusti, heidän käytöksensä ei välttämättä herätä suurta huomiota. Uusiin tilanteisiin sopeutuminen vaatii kuitenkin runsaasti aikaa ja totuttelua (Chess & Thomas,

¹Nämä piirteet ovat aktiivisuus, rytmisyys, lähestyminen tai vetäytyminen uudessa tilanteessa, sopeutuvuus, reagoinnin voimakkuus, reagoitokyky, vallitseva mieliala, häiriintymisalttius sekä tarkkaavuuden kesto ja sinnikkyys. Piirteiden suomennokset Niiranen (1999) ja Ahonen (2017).

1999). Kannustaminen ja rohkaiseminen tukee lasta, mutta painostuksesta lapsi vain kärsii (Ahonen, 2017).

Ahonen (2017) huomauttaa, että tietämys temperamenttipiirteistä auttaa kasvattajaa ymmärtämään, miksi eri lapset voivat toimia niin erilaisin tavoin. Lapsi ei esimerkiksi kiukuttele tahallaan, vaikka hänen olisikin vaikeaa sopeutua muutoksiin. Kun kasvattaja ymmärtää lapsen käyttäytymiseen vaikuttavia syitä, hänen on myös helpompi olla lapsen tukena (Ahonen, 2017). Tutkimuskirjallisuuden perusteella lapsen vetäytyvä käyttäytyminen aiheuttaa kuitenkin varhaiskasvatuksen arjessa monenlaisia haasteita siinä missä uhmakas tai aggressiivinen käytös sekä levottomuuskin (Ahonen, 2017; Niiranen, 1995). Vetäytyvien lasten pelätään olevan vaarassa joutua kiusatuiksi (Repo, 2013) ja kasvattajan näkökulmasta vetäytyvä käyttäytyminen nähdään usein haastavana, jopa ongelmallisena käyttäytymisenä, joka herättää kasvattajissa kielteisiä tunteita (Cacciatore ym., 2013).

Vetäytyvä käyttäytyminen häiritsee Ahosen (2017) mukaan lapsiryhmän toimintaa eri tavalla kuin ulospäin suuntautunut, muita konkreettisesti häiritsevä haastava käyttäytyminen. Moni kasvattaja kokee vetäytyvän käyttäytymisen kuormittavan heitä kahdesta syystä: jos lapsi jatkuvasti vetäytyy sosiaalisesta vuorovaikutuksesta toisten lasten kanssa, he voivat olla huolissaan lapsen kehityksestä. Toisaalta vetäytyvän lapsen kannustaminen vaatii kasvattajalta paljon aikaa ja voimia (Ahonen, 2017).

Vetäytyvä lapsi on myös vaarassa unohtua tilanteissa, joissa kasvattajan huomiota vievät äänekkäät, levottomasti tai uhmakkaasti käyttäytyvät lapset (Ahonen, 2017). Cantell (2010) onkin todennut, että vaikka hiljaiset helposti unohtuvat, aikuisella on aina velvollisuus selvittää hiljaisuuden ja syrjään vetäytymisen syitä; hänellä on ymmärrystä sosiaalisista suhteista ja oppimisilmapiiristä, joten hänellä on myös vastuu. Ujolle lapselle olisi aina annettava aikaa ja houkuteltava häntä mukaan hiljalleen, Pihlaja (2018) painottaa. Kasvattajan on usein tehtävä tilaa lapselle, joka jää helposti muiden jalkoihin. Pienryhmässä puhuminen voi olla helpompaa kuin isossa ryhmässä, ja tilanteissa joissa lapsi ilmaisee itseään, kasvattajan on huolehdittava, että lapsen tarpeet tulevat kuulluiksi. Tuesta huolimatta on varottava leimaamasta lasta ryhmän pieneksi ja araksi (Pihlaja, 2018).

Varhaiskasvatusikäiset lapset eivät Niirasen (1995) mukaan välttämättä tunnista vetäytyvää käyttäytymistä toisissaan. Vertaisryhmä ei siis välttämättä edes havaitse jonkun lapsen vetäytyvää käyttäytymistä eivätkä lapset välttämättä koe, että tämä sulkeutuisi pois yhteenkuuluvuudesta muiden kanssa. Aikuisen asenne onkin avainasemassa siinä, kuinka

lapsen ujouteen ryhmässä suhtaudutaan ja kuinka siitä puhutaan tai vaietaan. Varsinkin pienten lasten kohdalla on täysin mahdollista, että lapsi itse ei koe olevansa ensinkään ujo tai arka – mutta havaitsee kyllä pian, jos häntä ei hyväksytä omana itsenään vaan ympäristö toivoisi hänen olevan erilainen (Cacciatore ym., 2013).

Näissä kahdessa ensimmäisessä näkökulmassa, joissa vetäytymistä tarkastellaan joko sosioemotionaalisen haasteena (Ahonen, 2017) tai lapsen temperamentti-piirteiden kautta (Chess & Thomas, 1999; Niiranen, 1995), lapsen vetäytymistä ajatellaan selittävän sen, ettei hän ole (vielä) tarpeeksi kyvykäs liittymään yhteiseen toimintaan. Joko hän tarvitsee tukea taitojensa kehittämiseen tai sitten hän kaipaa aikaa ja kannustusta rohkaistuakseen mukaan. Näiden näkökulmien lisäksi viimeaikaisessa tutkimuskirjallisuudessa on myös tuotu esille, että lapset saattavat ajoittain kaivata yksityisyyttä ja yksinoloa päiväkodissa (Koivula & Eerola-Pennanen, 2017; Kuukka, 2015; Eerola-Pennanen, 2013). Päiväkodissa yksinololle ei kuitenkaan aina ole helppoa löytää tilaa tai aikaa, ja lapset joutuvat luomaan monimutkaisia strategioita löytääkseen omaa rauhaa (Skånfors ym., 2009).

Se, kuinka päiväkodissa suhtaudutaan lapsen vetäytymiseen – kuinka siitä puhutaan ja kuinka sitä mahdollistetaan tai estetään – on tärkeää, sillä se kuinka siihen suhtaudutaan, tuottaa omalta osaltaan yhteenkuulumisia ja poissulkemisia päiväkodin arjessa.

2.2 Yhteenkuuluvuuden tunne ja yhteenkuuluvuuden politiikka

Yhteenkuuluvuutta ilmiönä tarkastellaan tutkimuskirjallisuudessa usein kahdesta erilaisesta näkökulmasta, joita ei kuitenkaan voi toisistaan kokonaan erottaa: sitä on tarkasteltu joko yhteenkuuluvuuden tunteena (*sense of belonging*) tai viime vuosina yhä enemmän myös yhteenkuuluvuuden politiikan (*politics of belonging*) kautta (Antonsich, 2010; Juutinen, 2015 & 2018; Yuval-Davis, 2006).

Yhteenkuuluvuuden tunteella tarkoitetaan Stratigosin, Bradley'n ja Sumsionin (2014) määrittelemänä toisia ihmisiä tai ryhmiä kohtaan tunnettua kiintymystä. Heidän mukaansa ihmisillä on perustavanlaatuisen tarve kuulua johonkin ja tuntea yhteenkuuluvuutta ryhmään sen jäsenenä (Stratigos, Bradley & Sumsion, 2014). Lukuisat tutkimukset ovatkin Baumeisterin ja Learyn (1995) mukaan osoittaneet, että yhteiskunnasta, ajasta ja paikasta riippumatta ihmiset luovat sosiaalisia suhteita ja siteitä toisiinsa ja toivovat niiden kestävän.

Yhteenkuuluvuuden tai ulkopuolelle jäämisen herättämät tunteet ovat voimakkaita ja vaikuttavat hyvinvointiimme monin tavoin (Baumeister & Leary, 1995).

Olemme jokainen myös tahtomattamme aina jäsenenä erilaisissa ryhmissä, perheestä ja päiväkodista alkaen (Pihlaja 2018). Van Oersin ja Hännikäisen (2001) mukaan olemmekin osallisia monissa eri ryhmissä, joita syntyy myös sattumalta, yhtä lailla hisseissä ja jonoissa kuin päiväkodeissakin. Pelkkä yhdessä oleminen ei kuitenkaan vielä tarkoita yhteenkuuluvuutta, vaan vasta tunne yhteenkuuluvuudesta (josta he käyttävät termiä *togetherness*) tekee nämä ryhmät erityisiksi ja tärkeiksi. Tunteeseen pohjautuva kiintymys erottaa nämä ryhmät satunnaisista ryhmistä, joita erilaisissa arjen tilanteissa muodostuu (Van Oers & Hännikäinen, 2001). Kun ihminen tuntee kuuluvansa ryhmään, hän tuntee olonsa turvalliseksi. Tuntuu siltä, ”*kuin olisi kotona*” (Yuval-Davis, 2006, 198).

Varhaiskasvatusympäristössä usein kuvitellaan, että yhteenkuuluvuus on itsestäänselvyys eikä asiaa juuri ajatella, ennen kuin lapsiryhmässä huomataan kiusaamista tai joku lapsista jää toistuvasti leikkien ulkopuolelle (Juutinen, 2015; Repo, 2013; Yuval-Davis, 2006). Yhteenkuuluvuutta ei ole kuitenkaan olemassa sellaisenaan, kuten Nagel (2011) muistuttaa, vaan se on aina suhteellista. Rajoja rakentamalla luodaan erotteluja meidän ja muiden välille (Nagel, 2011). Päiväkodissa lapset ilmaisevat Koivulan ja Eerola-Pennasen (2017) mukaan yhteenkuuluvuuttaan monin tavoin. Samaan aikaan, kun nuo yhteenkuuluvuuden ilmaukset vahvistavat tietyn lapsiryhmän keskinäistä kiintymystä ja me-tunnetta, lapset luovat erilaisia toiminta- ja vuorovaikutustapoja, joilla ryhmän rajoja suojellaan ja vartioidaan. Muut suljetaan ryhmän ja yhteenkuuluvuuden ulkopuolelle (Koivula & Eerola-Pennanen, 2017). Juuri tästä on yhteenkuuluvuuden politiikassa kyse.

Nämä rajat määrittelevät, ketkä kuuluvat ”meihin” ja ketkä ”muihin” (Yuval-Davis, 2006). Nagel (2011) on tiivistänyt, että yhteenkuuluvuutta ja yhteenkuulumisen rajoja tuotetaan ja uudelleen tuotetaan jatkuvasti; kyse on yhtä paljon poissulkemisesta kuin yhteenkuuluvuudesta. Samalla kun rajat määrittelevät, ketkä ovat ulkopuolella, ne määrittelevät kuinka sisäpuolella olijat voivat käyttäytyä (Stratigos ym., 2014). Ulkopuolinen uhka tuntuu vahvistavan ryhmän keskinäisiä siteitä (Baumeister & Leary, 1995).

Yhteenkuuluvuutta on määritelty monin tavoin. Esimerkiksi Yuval-Davis (2006) on kirjoittanut, että ihmiset voivat ”kuulua johonkin” hyvin monenlaisin tavoin ja yhteenkuuluvuuden prosessiin nivoutuu aina kysymyksiä vallasta ja valta-asemasta. Kuten

Antonsich (2010) on muotoillut, tilanteissa on kaksi puolta: se joka haluaa kuulua, ja se joka tuon kuulumisen sallii tai evää.

Sumsion ja Wong (2011) puolestaan ovat määritelleet yhteenkuuluvuuden politiikan toimivan kolmella eri akselilla: asioita luokittelemalla (*categorisation*), niistä valintoja tekemällä, mihin liittyvät torjumisen ja halun ilmaukset (*resistance* ja *desire*)² sekä johonkin kuulumista esittelemällä (*performativity*). Ihmisiä ja asioita luokittelemalla ja lokeroimalla määritellään ehdot yhteenkuulumiselle sekä sille, ketkä voivat kuulua joukkoon. Torjuminen ja halu viittaavat siihen, millä tavoin näitä määrittelyitä haastetaan. Esittäminen puolestaan tarkoittaa tapoja, joilla yhteenkuuluvuus näyttäytyy käytännöissä (Sumsion & Wong, 2011). Omassa tutkimuksessaan Stratigos (2015a) on määritellyt akseleista ensimmäisen, luokittelun olevan yhteenkuuluvuuden politiikan kannalta kaikkein keskeisintä: kuka kuuluu, kuka siitä päättää ja millä perusteella?

Yhteenkuuluvuuden tunnetta tutkittaessa tarkastelu keskittyy yksilön näkökulmaan ja kokemukseen, mutta yhteenkuuluvuuden politiikan tarkastelu kohdistaa huomion laajemmalle (Stratigos ym., 2014; Viljamaa ym., 2017). Tällöin tarkastellaan yhteiskunnan rakenteita, verkostoja ja tapoja, joissa yhteenkuuluvuutta ja sen vastakohtana poissulkemista jatkuvasti rakennetaan ja tuotetaan (Juutinen, 2015; Stratigos ym., 2014; Yuval-Davis, 2006).

Yhteenkuuluvuus ei ole millään tavoin pysyvä tila; yhteenkuuluvuuden politiikkaa toteutetaan ja esitetään, haastetaan ja siitä neuvotellaan jatkuvasti arjen tilanteissa, tapahtumissa, paikoissa ja ryhmissä (Juutinen, 2018; Stratigos ym., 2014; Sumsion & Wong, 2011). Probyn (1996) on määritellyt todellisen yhteenkuuluvuuden olevan jopa mahdottomuus: halu kuulua johonkin asettaa ihmisen aina haluamansa ulkopuolelle, kaipaamaan yhteyttä ja yhteenkuuluvuutta. Jo ajatus yhteenkuuluvuudesta vihjaa sen kääntöpuolesta: ulkopuolisuus ja poissuljetuksi tuleminen ovat aina läsnä (Probyn 1996).

Myös Juutinen (2018) huomauttaa väitöskirjatutkimuksensa nojalla, että yhteenkuuluvuus ja poissulkeminen ovat olemassa samanaikaisesti. Näkökulmaa vaihtaen niiden voi huomata olevan joka tilanteessa läsnä (Juutinen 2018). Yhteenkuuluvuutta ei ole olemassa ilman poissulkemista eikä vetäytymistä ilman läsnäoloa ja yhteenkuulumista.

² Käytän tästä samaa suomennosta kuin Viljamaa ja kollegat (2017), muut käännökset omiani.

2.3 Lapsinäkökulmainen tutkimus ja kerronnallisuus

Suurin osa tarkastelemastani tutkimuksesta ja tutkimuskirjallisuudesta sijoittuu lapsinäkökulmaisen tutkimuksen piiriin. Karlssonin (2012) mukaan lapsinäkökulmaisessa tutkimuksessa pyritään tuomaan esille lasten näkemyksiä ja lasten tapoja toimia. Ajatus siitä, että lapsi on omaehtoinen toimija liittyy Kronqvistin ja Kumpulaisen (2011) mukaan postmoderniin lapsuuskäsitykseen. Sen mukaisesti lapsuutta pidetään sosiaalisena konstruktiona: lapsuus luodaan ja lapset toimivat oman elämänsä ja identiteettinsä rakentajina (Kronqvist & Kumpulainen, 2011).

Vaikka lapsinäkökulmaisessa tutkimuksessa lapset nähdään itsenäisinä ja aloitteellisinä toimijoina omassa lähiympäristössään (Einarsdottir, 2007; Kronqvist & Kumpulainen, 2011), toimijuus ei kuitenkaan tarkoita riippumattomuutta, kuten Karlsson (2012) muistuttaa: lapsi elää ja kasvaa jatkuvassa vuorovaikutuksessa muiden kanssa. Toimijuudessa ei olekaan hänen mukaansa kyse niinkään yksilöstä, vaan yksilöiden välisistä ja kontekstiin liittyvistä verkostoista ja suhteista, joissa asiat eivät tapahdu lineaarisesti peräkkäisinä, vaan verkkomaisesti samanaikaisina. ”*Lasten toiminta on sidoksissa toimintaympäristöön, paikkaan, aikaan ja toisiin toimijoihin sekä heidän intentioihinsa*” (Karlsson 2012, 24). Lapsinäkökulmaisessa tutkimuksessa tarkastelu kohdistuu yhä enemmän ”*prosesseihin lasten ja sosiaalisten, materiaalisten ja kulttuuristen rakenteiden ja kontekstin välillä*” (Rutanen 2012, 87). Tämä onkin useimpien tarkastelemieni tutkimusten ja tutkimuskirjallisuuden näkökulma.

Tutkimuksissa onkin havaittu, että päiväkodin todellisuus näyttäytyy lasten kertomuksissa kaksijakoisena. Roos (2015) on todennut, että lasten kerronnassa päiväkotiarkea näyttäytyy kahteen todellisuuteen jakautuneena: toisessa eletään lasten keskinäisessä maailmassa vertaissuhteiden ehdoilla, toisessa aikuisten määrittelemissä raameissa. Eerola-Pennanen (2013) on kirjoittanut samoin ja todennut lasten elävän toisaalta aikuisten strukturoimassa ja toisaalta muiden lasten kanssa leikkiin ja muuhun yhteiseen toimintaan keskittyvässä maailmassa. Joka ikisenä päivänä lapset toimivat ja reagoivat tilannesidonnaisesti erilaisiin tapahtumiin ja tilanteisiin, joita näissä maailmoissa syntyy. Eerola-Pennanen mukaan näiden kahden maailman rinnalla on olemassa vielä kolmas maailma: ”*lasten oma yksityinen tila, johon lapset joskus vetäytyvät paneutumaan omiin mielenkiinnonkohteisiinsa ja pohdintoihinsa*” (Eerola-Pennanen, 2013, 211).

Karlssonin (2012) mukaan lapsinäkökulmaisen tutkimuksen tavoitteena on tuoda esille lasten toiminnan ja toimijuuden ohella lasten kokemuksia sekä tietoa, jonka tuottamiseen myös lapset ovat osallistuneet. Perinteisissä tutkimustavoissa lapsen ääni usein peittyi, sillä lapset ilmaisevat itseään toisin kuin aikuiset – lapset kertovat myös ilmein ja elein sekä monenlaisen toiminnan kautta (Karlsson, 2012). Koska lapsi elää vahvasti kehonsa kautta, on luotava tilaa myös kerronnalle, jossa kokemuksia ilmaistaan sanattomasti (Kinnunen, Viljamaa & Estola 2016).

Suuri osa tarkastelemistani tutkimuksista sijoittuu lapsinäkökulmaisen tutkimuksen lisäksi kerronnallisen tutkimuksen piiriin. Kerronnallisissa lähestymistavoissa lapsia kuunnellaan heidän omassa ympäristössään ja keskitytään niihin asioihin, joiden lapset itse kokevat olevan merkityksellisiä (Juutinen 2015). Estolan, Karlssonin, Puroilan ja Syrjäsen (2016) mukaan tällaisissa kertomuksissa lasten ääni, heidän ajatuksensa ja kokemuksensa oikeasti kuuluvat. Kun aikuinen keskittyy kuuntelemaan ja eläytyy lapsen kertomuksiin, hänen on mahdollista tavoittaa jotain tärkeää lapsen kokemusmaailmasta (Estola, Karlsson, Puroila & Syrjäla, 2016).

Kerronnallisessa lähestymistavassa elämän ajatellaan koostuvan kertomuksista, joiden avulla voimme käsitellä ja jakaa erilaisia kokemuksiamme (Estola, Farquhar & Puroila, 2014; Juutinen, 2015). Viljamaa (2012) kirjoittaakin Bruneriin (1986, 1996) viitaten, että kertomisen voi mieltää olevan ihmisen tapa tietää; kerronnallisen tiedonkäsityksen mukaan ihminen voi tehdä itseään ja maailmaa ymmärrettäväksi kertomisen kautta. Viljamaan mukaan taustana kerronnalliselle lähestymistavalle on postmoderni näkemys siitä, että kertomalla ei kuvata mitään sellaisenaan olemassa olevaa todellisuutta, vaan pikemminkin *tuotetaan* sitä. Samalla tavoin kertomuksen kertoja ei kuvaakaan ”todellisuutta”, vaan kertoo kokemuksistaan juuri siihen kerronnan hetkeen ja tilanteeseen sidoksissa olevan tarinan (Viljamaa, 2012).

3 Tutkimuksen toteutus

Tarkastelen tässä tutkielmassa, miten vetäytymisiä tutkimuskirjallisuuden perusteella päiväkotiympäristössä tuotetaan. Näen vetäytymisen lapsen tilannesidonnaisena reaktiona ja lapsen toimijana, joka syystä tai toisesta haluaa vetäytyä etäämmälle. Vetäytyessään lapsi toimii suhteessa muihin lapsiin ja aikuisiin sekä ympäristöön. Liitän tarkasteluni yhteenkuuluvuuden politiikan (*politics of belonging*) viitekehykseen, jossa yhteenkuuluvuutta ja poissulkemista tarkastellaan toisiinsa kietoutuneina, erottamattomina ja jatkuvasti tuotettuina (Juutinen 2018; Nagel, 2011; Stratigos ym., 2014). Vetäytyminen liittyy olennaisesti yhteenkuulumiseen ja poissulkemiseen – se on poissulkeutumista jostain yhteenkuuluvuudesta.

Yhteenkuuluvuuden politiikka suuntaa tarkastelun siihen, miten yhteenkuuluvuuden ilmiötä tuotetaan ja rakennetaan suhteessa muihin ihmisiin ja ympäristöön (Sumsion & Wong, 2011). Päiväkotiympäristössä yhteenkuuluvuutta rakennetaan Juutisen (2015) mukaan verbaalisesti ja toiminnallisesti sekä suhteessa materiaaliseen ympäristöön. Sen tuottamisessa onkin kyse niin puhetavoista kuin käytännöistä ja toimintatavoista, ihmisten ryhmittelyistä sekä ihmisten omista valinnanmahdollisuuksista siitä, mihin he haluavat kuulua ja mihin eivät (Antonsich, 2010; Sumsion & Wong, 2011; Stratigos ym., 2014; Stratigos 2015a). Yhteenkuuluvuutta (ja samalla poissulkemista) voidaankin tuottaa esimerkiksi suhteessa päiväkodin pienryhmään, ryhmän kasvattajiin, perheenjäseniin, päiväkodin tiloihin ja paikkoihin (Juutinen, 2015).

Suurin osa tarkastelemastani tutkimuskirjallisuudesta sijoittuu lapsinäkökulmaisen tutkimuksen piiriin, joten lapsen toimijuus sekä lapsen näkökulmien ja ajatusten tavoittelu painottuu tarkastelemassani tutkimuksessa (Karlsson, 2012). Lasten ääntä on tavoiteltu usein kerronnallisen tutkimuksen keinoin, mikä pitää samalla sisällään sen olettamuksen, että kertomukset eivät kuvaa ”todellisuutta”, vaan luovat ja tuottavat omalta osaltaan todellisuutta ja tietämystä (Viljamaa, 2012).

Kerronta on aina sidoksissa siihen hetkeen, jossa kertomus on kerrottu (Viljamaa, 2012). Estolan ja kollegoiden (2016) mukaan kertomista ja kertomusta ei voikaan erottaa toisistaan, vaan ne kietoutuvat toisiinsa ihmisten välisessä vuorovaikutuksessa, jossa myös kuuntelijalla on tärkeä osa. Nämä tarkastelemani tutkimuskirjallisuuden lähtökohdat ovat tämän kirjallisuuskatsauksen lähtökohtia.

Tutkimusta laatiessa on tärkeää pohtia sen ontologisia ja epistemologisia lähtökohtia, sillä tutkijan omat taustaoletukset eri asioista sekä tutkimuksen teoreettinen perusta ohjaavat tutkimuksen laatimista (Hirsjärvi, Remes & Sajavaara, 2013, 130; Karlsson 2012). Karlssonin (2012, 36) sanoin ”*tutkimus ja toiminta ovat aina kannanottoja.*”

Kuten Varto (1992) on kirjoittanut, kysyvä tutkija, jonka maailmasuhde on osallistuva, pohtii tutkimustyön merkitystä elämälle ja inhimillisille käytännöille ja pitää päämääränään syventää ymmärrystämme maailmasta. Tätä kirjallisuuskatsausta laatiessani pyrkimyksenäni on ymmärtää paremmin, mitä näissä vetäytymisen hetkissä lapsen kannalta tapahtuu. Mistä lapsi vetäytyy pois, mutta mihin ja miten hän pois vetäytyessäänkin kuitenkin kuuluu? Kuinka kasvattaja voi tunnistaa, milloin on kyse lapsen kaipuusta omaan rauhaan ja milloin kyse siitä, että lapsi kaipaa aikuisen apua leikkiin mukaan pääsemiseen?

Kirjallisuuskatsauksen keinoin on mahdollista esitellä keskeiset tutkijat tutkimustuloksineen sekä punnita tärkeimmät näkökulmat ja metodologiset ratkaisut (Hirsjärvi ym. 2013). Tutkimusta tutkimalla luodaan Salmisen (2011) mukaan pohjaa myös uudelle tutkimukselle. Hänen mukaansa narratiivisen eli kuvailevan katsauksen keinoin käsiteltävästä aiheesta voidaan luoda laaja kuva. Salminen viittaa Freemanin (1984) luonnehdintaan, jonka mukaan näin voidaan järjestää ”*tapahtumien maisemaa*” (Salminen, 2011, 7). Tällaisen maiseman haluan saada tässä kirjallisuuskatsauksessa luotua kokoamalla yhteen keskeistä tutkimuskirjallisuutta, joka valitsemaani aiheeseen eri näkökulmista liittyy. Poimin ja ryhmittelen näiden näkökulmien alle myös tutkimuskirjallisuudesta löytyviä esimerkkikertomuksia, sillä pienet hetket voivat kertoa paljon.

Rajaan tutkimuskirjallisuutta sillä perusteella, että haluan tarkastella vetäytymistä laajempänä ilmiönä kuin yksittäisen lapsen piirteiden ja ominaisuuksien kautta. Kiinnitän huomiota siihen, mitä vetäytymisestä on kirjoitettu ja miten sitä on tutkimuskirjallisuudessa käsitelty. Tarkastelussa huomio kohdistuu yksittäisen lapsen sijaan vetäytymisen hetkiin: millaisia ne ovat, mitä niissä tapahtuu? Millaisin tavoin vetäytymistä tuotetaan? Kuinka siihen suhtaudutaan?

1. Miten lapsi varhaiskasvatusympäristössä vetäytyy ja sulkeutuu pois yhteisestä toiminnasta muiden kanssa?
2. Millä tavoin vetäytymistä (vastinparina yhteenkuuluvuudelle) varhaiskasvatusympäristössä tuotetaan?

Nämä ovat tutkimuskysymyksiäni, joita haluan kirjallisuuden perusteella selvittää.

Tutkimuskirjallisuutta rajatessani olen valinnut kirjallisuuskatsauksen lähteiksi vertaisarvioituja, aiheen kannalta keskeisiä ja tuoreita teoksia sekä klassikoita, kuitenkin tarkkaa vuosilukua rajaksi asettamatta, sillä ajatuksille ei voi asettaa aikarajaa. Tarkastelen vetäytymistä (osana yhteenkuuluvuuden politiikkaa) sellaisena kuin se on tässä ajassa suomalaisessa päiväkotikontekstissa – päiväkodit paikkoina, niiden toimintakulttuuri sekä toimintaa ohjaavat ideaalit muuntuvat jatkuvasti, joten rajaus tuoreeseen tutkimuskirjallisuuteen on tästäkin näkökulmasta perusteltu. Pääpaino tarkastelussani on suomalaista varhaiskasvatusta koskevalla tutkimuksella ja tutkimuskirjallisuudella; eri maiden päiväkotikontekstissa saadut tulokset eivät välttämättä ole yleistettävissä suomalaiseen päiväkotiympäristöön. Yhteenkuuluvuuden politiikkaa koskevasta tutkimuksesta sen sijaan pyrin keskittymään keskeisiin kansainvälisiin tutkimuksiin, sillä niistä keskusteluista haluan luoda mahdollisimman kattavan ja selkeän kuvan, myös mahdollista tulevaa tutkimustyötäni ajatellen.

Pyrin noudattamaan varovaisuutta tutkimuskirjallisuutta rajatessani ja lukiessani; vaikka oma näkemykseni asiasta on tietynlainen, haluan luoda tässä mahdollisimman kattavan kuvan siitä, mitä vetäytymisestä on viimeaikaisessa tutkimuskirjallisuudessa puhuttu. Ohjenuoranani on kuitenkin käsitys lapsen toimijuudesta sekä vetäytymisen tilannesidonnaisuudesta. Tapoja, joilla lapset voivat vetäytyä, vetäytyvät sekä suhtautuvat omaan ja toistensa vetäytymiseen, luodaan ja tuotetaan varhaiskasvatuksen arjessa jatkuvasti uudelleen. Tämän näkökulman tarkastelu on mahdollista yhteenkuuluvuuden politiikan kautta.

Kuten Juutinen (2018) toteaa, joskus se että valitsee olla kuulumatta johonkin, on yhtä merkityksellistä, kuin valita kuuluvansa.

4 Yhteenkuuluvuuksia ja poissulke(utu)misia

Yhteenkuuluvuutta, poissulkemista sekä vetäytymistä tuotetaan päiväkodin arjessa jatkuvasti monisäikeisessä kudelmassa, jota osaltaan punovat lapset, osaltaan kasvattajat, vuorovaikutuksessa paitsi keskenään, myös ympäristön kanssa (Juutinen, 2015; Viljamaa, Estola, Juutinen & Puroila, 2017).

Tässä luvussa käsittelen sitä, mitä tarkastelemassani tutkimuskirjallisuudessa kerrotaan lasten vetäytymisistä yhteisestä toiminnasta ja leikeistä. Olen koonnut tarkastelemistani tutkimuksista esimerkkikertomuksia tilanteista, joissa lapset vetäytyvät yhteisestä toiminnasta ja yhdistänyt näitä kertomuksia yhteenkuuluvuuden politiikkaa käsittelevään tutkimuskirjallisuuteen. Yhdessä nämä tarjoavat näkökulman tilanteisiin, joissa yhteenkuuluvuutta ja sen vastinparina poissulke(utu)mista jatkuvasti tuotetaan. Lasten tavat ja mahdollisuudet vetäytyä sekä se, kuinka vetäytymistä tuotetaan, ovat sidoksissa toisiinsa, joten käsittelen molempia teemoja osin rinnakkain tarkastelukulman vaihtuessa tämän luvun alaluvusta toiseen.

4.1 Päiväkoti vetäytymisen hetkien tapahtumapaikkana

Lasten vertaissuhteet ovat Koivulan (2013) mukaan päiväkodissa hyvin moninaisia ja myös monimutkaisia. Lapset etsivät ystäviä ja lapsiryhmän jäsenyyteen kuuluu olennaisesti tarve luoda ystävyysuhteita (Koivula, 2013). Roosin (2015) mukaan joillekin lapsille on helppoa löytää paikkansa ryhmässä, toiset joutuvat ponnistelemaan enemmän. Vertaissuhteissa vallitsee monia monimutkaisia pelisääntöjä. Haasteita tuo myös se, että vaikka lapsilla on ryhmässä vakiintuneita ystävyysuhteita, ryhmädynamiikka elää ja muuttuu jatkuvasti: osa lapsista on kokopäiväisiä, osa puolipäiväisiä, aina välillä jonkun paras kaveri on poissa päiväkodista ja uusia lapsiakin saattaa lapsiryhmään tulla kesken toimintakauden (Roos, 2015). Lapset rakentavat ja tuottavat asemaansa ryhmässä yhteisesti erilaisissa sosiaalisissa käytännöissä (Marjanen, Ahonen & Majoinen, 2013).

Päiväkodin arjessa ja moninaisissa suhteissa lapset tuottavat yhteenkuuluvuutta monin tavoin, puheissa ja teoissa (Juutinen, 2015; Koivula & Eerola-Pennanen, 2017; Puroila & Estola, 2012). Lukuisissa tarkastelemassani tutkimuskirjallisuudessa kerrotuissa tilanteissa lapset kertoilevat yhteisistä suunnitelmistaan, auttavat toisiaan, hassuttelevat, halaavat tai pitävät toisiaan kädestä kiinni. Juutinen (2015) on eritellyt, että yhteenkuuluvuutta tuotetaan

päiväkodin lapsiryhmissä verbaalisesti, toiminnallisesti sekä suhteessa materiaalsen ympäristön kanssa.

Yhteenkuuluvuuden sanallisessa tuottamisessa korostuu me-puhe sekä yhdessä hassuttelu (Juutinen, 2015; Koivula & Eerola-Pennanen, 2017). Huumori ja pelleileminen näyttävät joissakin tutkimuksissa kuuluvan varsinkin poikien väliseen ystävyyteen (Roos, 2015), joissakin tutkimuksissa niiden todetaan liittyvän yleisemminkin yhteisöllisyyden kokemukseen, niin tytöillä kuin pojillakin – ”*nauru virtaa lasten kertomuksissa, kuplii lasten kehosta ja pyrkii esille sekä sopivaan että sopimattomaan aikaan*” (Puroila, Hohti & Karlsson, 2016, 86). Juutisen (2015) havainnon mukaan hassuttelu yhdisti lapsia toisiinsa, mutta hassuttelun yhdistävä vaikutus ei ulottunut ryhmän aikuisiin. Aikuiset näyttäytyivät näissä tilanteissa lähinnä ylläpitämässä järjestystä ja hillitsemässä hassuttelua (Juutinen, 2015).

Sanallisen yhteenkuuluvuuden luomisen lisäksi myös monenlainen yhteinen tekeminen on yhteenkuuluvuuden kannalta tärkeää. Ystävät etsiytyvät toistensa seuraan ja haluavat tehdä asioita yhdessä (Koivula, 2013). Ystävykset saattavat esimerkiksi piirtää ja jutella yhdessä, minkä Roos (2015) tulkitsee olevan itseilmaisun lisäksi toimintaa, jonka kautta lapset rakentavat suhdettaan toisiin lapsiin sekä ympäröivään maailmaan. Yhteenkuuluvuuden tuottamisen tavat eivät olekaan toisistaan erillisiä – esimerkiksi piirtämisen äärellä käyty me-puhe vahvistaa sekä lasten sitoutumista yhteiseen tekemiseen että lasten keskinäistä yhteenkuuluvuutta (Juutinen, 2015; Koivula, 2013).

Myös ystävän lähellä oleminen osoittaa yhteenkuuluvuutta – sekä tyttöjen että poikien välisessä ystävyydessä. Juutinen (2015) on tarkastellut tätä yhteenkuuluvuuden tuottamisen osa-aluetta yhteisen toiminnan yhteydessä. Hänen mukaansa lapset rakentavat yhteenkuuluvuutta sekä ryhmän lapsiin että aikuisiin myös fyysisillä välittämisen osoituksilla (Juutinen, 2015).

”Lailalla on yllään vaaleanpunainen, ohuesta kankaasta tehty mekko, jossa on röyhelöitä. Senni tulee sisään ja huomaa Lailan. Senni menee Lailan luo, kiertää kätensä hänen ympärilleen, halaa. Senni-Lailalle: Lailalla on ihana mekko! Voitko sinä alkaa? Laila nyökkää. Senni tarttuu Lailaa kädestä ja he menevät yhdessä käsi kädessä ryhmätilaan leikkimään.” (Juutinen, 2015, 167.)

Monessa tutkimuskirjallisuudesta poimimassani esimerkissä nämä eri tasot – sanallinen, toiminnallinen sekä suhteessa ympäristöön ilmaistu yhteenkuuluvuus tai poissulkeutuminen –

kietoutuvat toisiinsa. Eräessä Salosen ja kollegoiden (2016) kuvaamassa saapumistilanteessa kolmevuotias poika ei olisi halunnut jäädä päiväkotiin ensinkään, vaan vetäytyi eteisen oven taakse ulkotamineet yhä yllään. Yhtäkkiä lapsen paras kaveri ilmaantui eteiseen ja tilanne muuttui kuin taikaiskusta: kirkas hymy valaisi molempien lasten kasvot ja vielä hetki sitten oven takana piileskellyt lapsi karisti nopeasti ulkovaatteet yltään, toisteli ilahtuneena ystävänsä nimeä ja kiirehti näyttämään uusia aurinkolasejaan (Salonen ym., 2016). Vetäytyminen vaihtui yhteenkuuluvuudeksi ystävän kanssa.

Materiaalinen maailma osallistuu omalta osaltaan tilanteisiin, joissa lapset vetäytyvät pois tai osoittavat yhteenkuulumistaan (Viljamaa ym., 2017). Edellä kuvatussa kertomuksessa eteinen toimi vetäytymisen paikkana, ja vastaavasti yhteenkuuluvuuden tuottamiseen osallistuivat lapsen uudet aurinkolasit, joita tällä oli kiire ystävälle esitellä. Myös Juutisen (2015) mukaan päiväkodin fyysinen ympäristö näyttäytyy monin tavoin merkityksellisenä yhteenkuuluvuuden rakentumisen kannalta. Lasten omat paikat (naulakolla, lepohekellä, ruokailussa) toisaalta pitävät yllä järjestystä, toisaalta konkretisoivat lapselle sitä, että hänellä on paikkansa ryhmässä (Juutinen, 2015).

Tämän lisäksi lapsiryhmän yhteenkuuluvuuden tukemisen kannalta merkitystä on myös sillä, miten tilat on suunniteltu ja kuinka leikkialueet on niihin järjestelty (Juutinen, 2015). Silloinkin, kun lapset leikkivät keskenään, kasvattajat ovat Viljamaan ja kollegoiden (2017) mukaan vaikuttamassa yhteenkuuluvuuteen sitä kautta, että tilat ja toiminnot ovat tavallisesti aikuisten suunnitteleamia. Tilojen ja esineiden voi heidän mukaansa ajatella kutsuvan lapsia eri toimintoihin. ”*Autot ja automatot, maalaustarvikkeet ja paperit, keittiökalusteet ja astiat ehdottavat kukin jotakin tekemistä*” (Viljamaa ym., 2017, 4). Leluja ja esineitä voi käyttää toisinkin kuin alun perin on tarkoitus, mutta tilojen käyttötarkoituksesta päättävät yleensä aikuiset, eikä lapsilla ole lupaa siirrellä huonekaluja (Viljamaa ym., 2017; Paju 2013). Leikkitilojen jakaminen helposti sukupuolittaa tilat esimerkiksi tyttöjen kotileikkihuoneeksi ja poikien autonurkkaukseksi (Paju, 2013). Esineet ja tilat eivät olekaan kaikille samoja, vaan ne tukevat tietynkaltaista toimintaa ja tiettyjen toimijoiden mahdollisuuksia (Rutanen, 2012b). Samalla mahdollistetaan ja tuetaan tietynlaisia yhteenkuuluvuuksia ja pois vetäytymisiä.

Tilojen rakenteen ja sisustuksen ohella lasten päiväkotipäivään vaikuttaakin se, millaiset leikit missäkin tiloissa ovat mahdollisia (Paju, 2013). Kuten Roos (2015) on todennut, eri puolille tiloja asetellut tekemiset ja niiden välille sommitellut rajat myös määrittävät, kuinka moni saa esimerkiksi kuulua kotileikkiin. Monissa kertomuksissa tulee esiin, että nämä rajat ovat

häilyviä ja aikuisten säädeltävissä: joskus leikkiin mahtuu neljä, joskus useampikin lapsi (Roos, 2015). Myös käytännöt, joilla leikkiin pääsee mukaan, saattavat vaihdella: Juutisen (2015) mukaan joskus aikuinen ilmoitti, kuinka moni mahtui leikkiin, mutta joskus kasvattajat ohjasivat lapsia kysymään lupaa liittyä leikkiin niiltä lapsilta, jotka jo olivat huoneessa. Hän korostaakin, että sillä miten päiväkodin materiaallinen ympäristö on järjestelty ja sillä millaisia käytäntöjä näihin järjestelyihin liittyy, voidaan joko estää tai tukea lasten yhteenkuuluvuuden rakentumista (Juutinen, 2015).

Viljamaan ja kollegoiden (2017) mukaan monissa käytännöissä näkyy myös yhteisöön kuulumisen korostaminen. Sen lisäksi että leikkikartta ohjaa lapsia valitsemaan tietyn huoneen ja sinne sijoitetun leikin, se ”viestittää, että on suotavaa liittyä johonkin ryhmään. Yksin ei oikeastaan voi olla, ellei jätä valitsematta huonetta ja jää käytävälle” (Viljamaa ym., 2017, 12). Varsinkin Roos (2015) on kannustanut pohtimaan leikkialue toiminnan ja leikin valintaa ohjaavien karttojen käyttämistä, sillä hyvästä tarkoituksesta huolimatta ne saattavat usein monimutkaistaa leikin ja leikkikaverin valinnan lapsen kannalta suorastaan mahdottomaksi.

Pienryhmien nimeäminen ja niissä toimiminen lujittavat lapsen kuulumista juuri omaan porukkaansa (Hännikäinen, 2006). Samalla kun ne yhdistävät lapsen omaan ryhmäänsä, ne myös tuottavat poissulkemista muista pienryhmistä (Juutinen, 2015 & 2018). Koivulan (2013) mukaan yhteenkuuluvuuden tunne omassa pienryhmässä vahvistuu, kun lapsi oppii ryhmän kulttuurin ja tottuu toimimaan sen mukaisesti. Lapset kertovatkin itsestään osana pienryhmäänsä ja kokevat kuuluvansa yhteen pienryhmänsä vastuuikäisen kanssa (Juutinen, 2015). Oman pienryhmän merkityksestä kertoo Hännikäisen (2006) mukaan sekin, kuinka tärkeää lapsille on kertoilla oman ryhmän puuhista muille, vertailla tekemisiä tai esitellä opittuja asioita muille ryhmille. Lapset ilmaisevat usein kiintymystä ja yhteenkuulumista juuri oman pienryhmänsä sisällä ja puhuvat itsestään ja ryhmään kuuluvista kavereista ryhmänimellä (Hännikäinen, 2006). Tältäkin osin kyse on juuri yhteenkuuluvuuden ja poissulkemisen rinnakkaisuudesta: jos olet Kettu, et kuulu Kaneihin.

Tämä yhteisöllisyyttä ja yhteenkuuluvuutta korostava – mutta käänköpuolenaan jatkuvasti poissulkemisen sisältävä ympäristö on vetäytymisen hetkien tapahtumapaikka.

4.2 Vetäytymisen sanallinen, toiminnallinen sekä materiaaliseen ympäristöön liittyvä tuottaminen

Kuten yhteenkuuluvuutta tuotetaan verbaalisesti, yhteisessä toiminnassa sekä suhteessa materiaaliseen ympäristöön, näyttää että myös vetäytymistä tuotetaan samankaltaisilla tavoilla. Yhteisessä toiminnassa tuotetun yhteenkuuluvuuden vastinpariksi olen tulkinnut toiminnallisesti tuotetun vetäytymisen. Tutkimuskirjallisuudesta ja aiemmasta tutkimuksesta löytyykin lukuisia esimerkkejä näistä tavoista tuottaa vetäytymistä. Tässä luvussa kokoan ja ryhmittelen niitä.

Monissa tutkimuskirjallisuudessa tarkastelluissa kertomuksissa lapset vetäytyvät yhteisestä toiminnasta sanallisesti. He saattavat esimerkiksi sanoa suoraan, etteivät halua leikkiä jonkun kanssa tai kertoa olevansa liian väsyneitä leikkimään isossa porukassa (Skånfors ym., 2009). Eerola-Pennanen (2013) havainnoimissa tilanteissa lapset saattoivat vetäytyä vuorovaikutuksesta ja leikistä muiden kanssa hyvin selkeäsanaisesti: ”Älä seuraa mua!”, ”Mä en halua. Mä leikin yksin.” ”Ei!” ”Mä haluan tehdä ihan yksin” (Eerola-Pennanen, 2013, 142, 175).

Sen lisäksi, että lapset saattoivat tuottaa vetäytymistä sanallisesti, he saattoivat myös vetäytyä kokonaan sanallisesta vuorovaikutuksesta. Välillä vetäytymisen taustalla saattoi olla lapsen monikielisyys (Eerola-Pennanen, 2013), mutta tarkastelemastani tutkimuskirjallisuudesta löytyy esimerkkejä myös muunkaltaisista tilanteista, joissa lapset vetäytyivät sanallisesta vuorovaikutuksesta.

”Lapsia tuodaan Ruusujen päiväkotiryhmään. Roni [4 vuotta] tulee eteiseen yksinään, sitten isäkin tulee paikalle. Isä kehottaa Ronia menemään aamupalalle. Roni ei puhu mitään eikä liikkahda ruokapöydän suuntaan. Ryhmän aikuiset sanovat isälle, että he yrittävät houkutella Ronia syömään. Isä lähtee pois. Roni istuu eteisen lattialla otsa rypyssä, pahantuulisen näköisenä. --- Aamupäivän aikana huomaa kuitenkin, että Roni ei kiinnity leikkiin. Muut lapset leikkivät pienissä ryhmissä. Roni vaeltelee huoneesta toiseen. Välillä hän menee sohvalle makaamaan, kädessään joitakin pieniä leluja. Kohta hän nousee ja lähtee huoneesta pois.” (Puroila & Estola, 2012, 23.)

Kertomuksen lapsi vaikenee ja vetäytyy sanallisesta vuorovaikutuksesta sekä vanhempansa että kasvattajien kanssa. Sen lisäksi hän osoittaa vetäytymistä toiminnallaan ja eleillään. Myöhemmin tässä vetäytymisen kertomuksessa tulee esille vielä kolmas tämän luvun alussa mainituista tasoista: vetäytyminen suhteessa materiaaliseen ympäristöön.

Sanallisesti tuotetun vetäytymisen lisäksi vetäytymistä tuotetaan myös toiminnan kautta, toiminnallisesti. Lapset saattoivat esimerkiksi jäädä tai vetäytyä eteiseen sen sijaan että olisivat lähteneet ryhmän yhteisiin tekemisiin, tuokioihin tai päivälevolle (Salonen ym., 2016). Eräässä kertomuksessa Lauri haluaa vetäytyä leikkimään autoleikkiään yksin ja kieltää muita seuraamasta, ja Sofia puolestaan tahtoo järjestellä nalleperheitä rauhassa pöydän ääressä eikä halua muiden osallistuvan (Eerola-Pennanen, 2013). Välillä lapset uppoutuvat omiin puuhiinsa, lueskeluun tai piirtelyyn, joihin he eivät kaivanneet muita (Skånfors ym., 2009).

Kuten Juutinen (2015) on tutkimuksessaan havainnut, lapset rakentavat yhteenkuuluvuutta toisiinsa fyysisillä välittämisen osoituksilla. Samoin vetäytymistä suhteessa muihin lapsiin ja aikuisiin tuotetaan myös fyysisesti: lapset saattavat kääntää selän muille tai rajata leikkilleen alueen, jolle muilla ei ole tuleamista (Juutinen, 2015). Samaan tapaan kuin lapsi voi sulkea muita pois, hän voi myös sulkea itsensä pois tilanteesta ja vetäytyä fyysisesti etäälle. Hän voi peittää kasvonsa käsillään (Salonen ym., 2016), siirtyä kauemmaksi muista (Eerola-Pennanen, 2013; Skånfors ym., 2009), kääntyä selin muihin ja keskittyä omaan leikkiinsä (Kuukka, 2015) tai käpertyä äidin syliin (Eerola-Pennanen, 2013).

Kuukka (2015) onkin tiivistänyt, että päiväkodissa lapset voivat joskus luoda omaa tilaa ja rauhaa asennoillaan ja eleillään. Selin ja välinpitämättömänä ympärillä tapahtuvia asioita kohtaan on mahdollista ”*ikään kuin pystyttää näkymättömät rajat itsen ja toisten välille*” (Kuukka, 2015, 87). Hänen kertomassaan esimerkissä neljä lasta leikkii aamulla lattialla, jokainen omaan tekemiseensä keskittyneenä ja omaan maailmaansa vetäytyneenä.

”Klo 8.20 Maiju istuu polvillaan ryhmätilan lattialla ja katsoo käsissään olevaa leikkihevosta. --- Veera ja Väinö leikkivät äänekkäästi nauraen ja liikehtien Maijun lähellä. Maiju ei kuitenkaan kiinnitä heihin mitään huomiota, vaan istuu selin heihin kääntymättä katsomaan kertaakaan, vaikka Väinö ja Veera hulluttelevat ja tuntuvat pitävän hauskaa ja ovat välillä jopa kosketusetäisyydellä Maijusta. Klo 8.40 Pirre tulee päiväkotiin. Asettuu tekemään palapeliä lattialle. --- Palapelin tehtyään Pirre siirtyy lattialle samalle seinustalle kuin Väinö ja Veera sekä Maiju. Kaikki neljä ovat toistensa lähellä, mutta omissa leikeissään kiinnittämättä toisiinsa huomiota. Kenenkään omaan leikkiin käytettävissä oleva tila ei ole kovin suuri. (H 0312)” (Kuukka, 2015, 87.)

Myös Eerola-Pennanen (2013) on omassa tutkimuksessaan todennut, että toiminnassa tapahtuva vetäytyminen on yksi lapsille mahdollisista tavoista muodostaa minuuttiaan sekä vaikuttaa sosiaaliseen asemaansa päiväkodin vertaisryhmässä. Vetäytyessään lapsi eristyy

tietoisesti muista lapsista oman tekemisensä pariin ja saattaa vartioida ja suojella oman leikkinsä rajoja hyvinkin aktiivisesti (Eerola-Pennanen, 2013).

Lapset ottavat Eerola-Pennanen (2013) mukaan eri tilanteissa käyttöön erilaisia tapoja, joiden keinoin pyritään joko yhteyteen tai erillisyyteen ryhmän kanssa. *Liittymisessä* on tärkeää kuulua ryhmään ja etsiä leikkikaveria. *Ajautumisessa* taas lapset kaipaavat ryhmän jäsenyyttä ja kaveria, mutta joutuvat tyytymään siihen, mitä muut lapset sopivat – mistä on joskus seurauksena yksinjäminen. *Oman erityisyyden esille tuomisessa* keskeistä on olla huomion kohteena, tulla nähdyksi vertaisryhmässään erityisenä ja ainutlaatuisena yksilönä. *Vetäytyessään* taas lapsi eristyy muista lapsista tietoisesti oman tekemisen pariin (Eerola-Pennanen, 2013).³

Useimmin lasten toiminnassa näkyvät Eerola-Pennanen (2013) mukaan tavat, joilla tavoitellaan yhteenkuuluvuutta, mutta silloin kun erillisyyttä tavoitellaan, lapset toimivat aktiivisesti ja päättäväisesti. He korostavat selkeästi omaa erillisyyttään tai vetäytyvät vertaisryhmästä tarkoituksellisesti erilleen (Eerola-Pennanen, 2013). Huomionarvoista onkin, että tämän tutkimuksen mukaan yksi lapsi ei käytäkään vain yhtä tapaa toimia ryhmässä, vaan samakin lapsi voi käyttää eri tilanteissa erilaisia tapoja. Vetäytyminen on sidoksissa tiettyihin tilanteisiin.

Marjanen ja kollegat (2013) puolestaan puhuvat korkean ja matalan statuksen lapsista ja näkevät erilaiset tavat toimia yhteisössä suhteessa siihen, millainen lapsen status on. Siinä missä korkean statuksen lapsen päivään ei välttämättä kuulu hetkeäkään yksinoloa, matalan statuksen lapset voivat ”vetäytyä yhteisöstä tai muuten jäädä sen ulkopuolelle useitakin kertoja päivän aikana” (Marjanen ym., 2013, 58-59). Tämän kaltaisesta yksinolosta lienee kyse esimerkiksi Roosin (2015, 83) kertomassa esimerkissä, jossa lapsi kertoo, että jos ei pääse leikkiin mukaan, hän lähtee ”tallustelemaan jonnekin”. Toinen lapsi puolestaan mainitsee, että jos hän ei ole päässyt aluksi johonkin leikkiin mukaan, on mahdollista, että siihen pääsee mukaan myöhemmin, jos toinen alkuperäisistä leikkijöistä lähtee leikistä pois (Roos, 2015).

Lukuisissa vetäytymistä koskevissa kertomuksissa päiväkodin materiaallinen ympäristö saa suuren sijan. Materiaalista ympäristöä saattavat edustaa esimerkiksi leluhevosen, palapelit, legot sekä ryhmätilan lattia (Kuukka, 2015). Lapset saattoivat myös vetäytyä päiväkodin

³ Koivulan ja Eerola-Pennanen yhteisessä artikkelissa *Yhteisöllisyys ja yksilöllisyys* nämä tavat on nimetty uudelleen: *kiinnittyminen*, *itsensä esille tuominen*, *myötäileminen* ja *erillisyyys* (Koivula & Eerola-Pennanen 2017).

pesuhuoneeseen (Eerola-Pennanen, 2013), toiseen huoneeseen, komeroon, sohvan taakse, lukkojen taakse vessaan (Skånfors ym., 2009) tai pöydän alle (Kuukka, 2015).

Kaikkein useimmin vetäytymisen paikkana näyttäytyy päiväkodin eteinen. Osaltaan tätä selittää se, että yhdessä tarkastelemistani artikkeleista (Salonen ym., 2016) on tutkittu yhteenkuuluvuuden näkökulmasta nimenomaan päiväkotiin saapumistilanteita, jolloin tapahtumapaikkana luonnollisesti on eteinen. Eteinen näyttäytyy tärkeänä vetäytymisen paikkana kuitenkin myös muissa tilanteissa. Salosen ja kollegoiden (2016) kuvaamissa kertomuksissa eteinen näyttäytyi paikkana, jonne lapset saapuessaan vetäytyivät, jos syystä tai toisesta tunsivat, etteivät olleet valmiita menemään mukaan toimintaan. Eräs lapsi alkoi itkeä ja vaati päästä äidin syliin, toinen vetäytyi päätänsä pudistellen oven taakse, kun häntä kehoitettiin tulemaan sisälle (Salonen ym., 2016). Samoin eräessä Eerola-Pennanen (2013) kertomassa tilanteessa lapset vetäytyivät eteiseen äidin syliin:

”Lapsia jaetaan juuri eri toimintoihin vakituisten pienryhmien mukaan. --- ELINA menee sanomaan, että Fatlumen ja Fatbardhen vuoro on lähteä ulos, koska Fatlume kuuluu punaisten ryhmään ja Fatbardhe keltaisten. ELINA näyttää ryhmäjaon seinältä. Fatbardhe alkaa itkeä. ELINA pyytää äitiä selittämään tytöille, että Fatbardhe on keltainen, Fatlume punainen ja että nyt keltaiset ja punaiset lähtevät yhtä aikaa ulos. Äiti, itkevä Fatbardhe ja Fatlume menevät eteiseen. Kun hetken kuluttua menen eteiseen, Fatbardhe istuu sykkyrässä äidin sylissä, äiti haluaa Fatbardhea, Fatlume istuu aivan äidin vieressä. Välillä tytöt suukottelevat äitiään. Sitten äiti alkaa pukea tyttöjen ylle ulkovaatteita. Kun vaatteet on puettu, tytöt antavat suukset äidilleen ja istuvat omien lokeroidensa eteen. Äiti lähtee. Eteisen ja märkäeteisen ovelta äiti kääntyy ja sanoo tytöille jotakin heidän omalla äidinkielellään. Tytöt nousevat ja kävelevät märkäeteisen ovelle. Oven ikkunan läpi he huiskuttavat äidilleen, joka myös huiskuttaa ja lähtee sitten pois päiväkodista. Tytöt jäävät seisomaan ovelle. (Havainnot 27.9.2006/pk3)” (Eerola-Pennanen, 2013, 129.)

Eerola-Pennanen (2013) on tulkinnut kertomuksen kuvaavan läheisyyttä paitsi äidin ja lasten, myös siskosten välillä. Kuten Eerola-Pennanen pohtii, havainnoitsija ei voi tietää varmaksi, mitä lapset miettivät, mutta hän huomauttaa lapsen purskahtaneen itkuun siinä vaiheessa, kun ryhmäjaosta muistutettiin. Vaikka ulos lähdettiin tällä kertaa samaan aikaan, ryhmäjako erotti siskot toisistaan (Eerola-Pennanen, 2013). Tässä vetäytymisen hetkessä näkyikin monin tavoin se, miten vetäytyminen ja yhteenkuuluvuus ovat toisiinsa sidoksissa. Lapset vetäytyivät muista erilleen eteiseen ja hakeutuivat toistensa lähelle. Pienryhmien jako, joka yhdisti lapset muihin pienryhmän lapsiin, vei siskokset erilleen.

Monessa tutkimuksessa eteisen on mainittu olevan aivan omanlaisensa tila päiväkodissa. Pajun (2013) mukaan se on eräänlainen välitila, rajatila päiväkodin ja ulkopuolisen maailman välillä. Eteinen on myös paikka, jossa säilytetään lokeroissa tai repuissa varavaatteet, unilelut, huulirasvat ja muut pikkutavarat, jotka muistuttavat perheestä ja läheisistä. Samalla ne kantavat lapsen sosiaalista verkostoa päiväkotiin (Paju, 2013). Eteisen lokeroihin säilötään myös kotiin menossa olevat, päiväkodista muistuttavat tavarat: askartelut, piirroksot, synttäräkutsut, kaverin antamat piirustukset ja kortit. Eteisen kautta koti kantaa päiväkotiin ja päiväkoti kotiin. Kuvatuissa tilanteissa lapset vetäytyvät ja jäävät nimenomaan eteiseen, vähän kuin kodin ja päiväkodin välille: siellä lapsi ei ole mukana, mutta ei hän ole poissakaan.

Sen lisäksi, että eteinen on eräänlainen välitila päiväkodin ja ulkomaailman välillä, eteisen merkitys lieneekin siinä, että siellä on lapsen oma naulakkopaikka tavaroineen. Jokainen määrää omasta naulakkopaikastaan eikä toisen paikalla saa istua (Juutinen, 2015). Esimerkiksi Roos (2015) sekä Puroila ja Estola (2012) pohtivat oman naulakkopaikan olevan lapselle merkityksellinen: päiväkodissa, jossa miltei kaikki muu on yhteistä ja muiden lasten kanssa jaettua, tuntuu tärkeältä omistaa jotakin ihan omaa.

Eerola-Pennasen (2013) kuvaamassa tilanteessa eteisen seinällä oli lista, josta pystyttiin tarkistamaan kuka lapsista kuuluu mihinkin pienryhmään. Monessa päiväkodissa voi eteisen seinällä olla myös kuvitettu päiväjärjestys, jota lapsi voi yhdessä joko vanhemman tai kasvattajan kanssa tarkastella. Siitä näkee, miten päivä etenee, ja milloin vanhempi tulee hakemaan. Oviaukossa oleva päiväjärjestyskin muistuttaa siitä, että kun ovesta astuu yhteiseen toimintaan, on siinä mukana, kunnes iltapäivä koittaa ja vanhempi tulee hakemaan kotiin.

Eteinen on välitila myös vastuun kannalta: siellä lapset ovat vielä hetken aikaa vanhempiensa vastuulla ennen kuin siirtyvät omaan ryhmäänsä päiväkodin aikuisten huomaan (Rutanen, 2013). Muutamassa kertomuksessa tämä näkyy selkeästi: äiti saattoi pukea lapset valmiiksi ulkoilua varten (Eerola-Pennanen, 2013) tai eteisessä itkuun purskahtanut lapsi siirtyi konkreettisesti äidin sylistä kasvattajan syliin (Salonen ym., 2016).

4.3 Vetäytymistä yhteenkuuluvuuden akseleilla

Tässä luvussa tarkastelen, miten vetäytymistä ja sen tuottamista voi tarkastella yhteenkuuluvuuden akseleiden kautta kiinnittäen huomion joko luokitteluun (*categorisation*), torjumiseen ja haluun (*resistance and desire*) tai esittämiseen (*performativity*).

Sumsionin ja Wongin (2011) määrittelemistä yhteenkuuluvuuden politiikan akseleista ensimmäinen, luokittelu sanelee ehdot yhteenkuulumiselle ja sille, ketkä voivat kuulua joukkoon. Myös Stratigos (2015a) on todennut juuri luokittelun olevan keskeinen aspekti yhteenkuuluvuuden politiikan tuottamisessa: kuka voi kuulua joukkoon, kuka siitä päättää ja millä perusteella? Päiväkotiympäristössä nämä luokittelut liittyvät Juutisen (2018) mukaan usein sukupuoleen, ikään ja taitoihin. Sen lisäksi lapset luovat rajoja lapsiryhmien ja yksittäisten lasten välille erilaisten lelujen ja esineiden omistamisten perusteella (Juutinen, 2018).

Lasten lelukeskustelut koskevat Puroilan ja Estolan (2012) mukaan usein juuri pohdintoja siitä, mitä leluja heillä on, mitä leluja heillä ei ole, tai mitä toisilla lapsilla on. Sen lisäksi, että lelut ja niiden omistaminen rakentavat lapsen minäkuvaa ja ilmaisevat esimerkiksi tämän ikää ja sukupuolta, leluilla on heidän mukaansa merkityksensä myös kaverisuhteiden rakentumisessa. Kun lapsi tuo upouusia leluja päiväkotiin, muut pyrkivät kilvan leikkimään hänen kanssaan niillä (Puroila & Estola, 2012). Samanlaiset lelut voivat yhdistää – lelupäivänä samanlaiset lelut voivat auttaa lapsia pitkäkestoiseen yhteiseen leikkiin (Juutinen ym., 2018). Lapset saattoivat myös pohtia yhdessä, että päiväkodin lelua lainaamalla myös lapsi, jolla ei ollut esimerkiksi unilelua mukanaan, saattoi päästä mukaan leikkiin (Koivunen & Hännikäinen, 2017).

Päiväkodissa lapset usein jakaantuvat – ja lapsia jaetaan – ryhmiin eri kiinnostuksenkohteiden, mutta myös iän mukaan (Viljamaa ym., 2017). Tila ja ikä ovatkin eronteon kannalta keskeisiä kategorioita (Stratigos 2015a). Ikäjaottelua pidetään varhaiskasvatuksessa Siippaisen (2017) mukaan yllä niin puheissa kuin teoissakin. Arjessa lapsia jaotellaan iän perusteella hyvin samaan tapaan kuin heitä luokitellaan tyttöjen ja poikien kategorioihin. Siippaisen tutkimuksessa aikuiset ryhmittelivät lapsia vapaan leikin aikana eri leikkipaikkoihin usein juuri iän perusteella. Lapsia myös muistutettiin jatkuvasti heidän iästään ja ikään liittyvistä taidoista. Aikuiset saattoivat muistuttaa, että lapset olivat jo ”isoja” ja pian eskarilaisia – ja vastaavasti sanojen *pieni* ja *vauva* sävy oli kielteinen, ja pienten ryhmään joutumista saatettiin käyttää rangaistuksena (Siippainen, 2017). Myös

muissa tutkimuksissa on havaittu, että lasten keskinäisessä puheessa ”pieneksi” kutsuminen on suuri loukkaus, ja ”vauvaksi” nimittely tehokas keino vähätellä toista (Eerola-Pennanen, 2013). Yhteenkuulumista ei niinkään rajaa se, että joku on oikeasti pienempi, vaan se että vauvaksi kutsumalla toiselle määritellään vauvan paikka (Viljamaa ym., 2017).

Päivän tapahtumien virrassa eri ulottuvuudet, joissa luokitteluja tehdään, eivät ole toisistaan erillisiä, vaan kietoutuvat toisiinsa monituisin tavoin. Eräessä Stratigosin (2015b) tarkastelemassa kertomuksessa muut lapset rakensivat karhuluolaa, kun hoitopaikan lapsista pienin konttasi paikalle pyrkiäkseen mukaan. Muut sulkiivat Peterin pois, mutta luolaa laajentamalla kasvattaja sai houkuteltua lapset ottamaan tämän mukaan. Stratigos painottaa, että tilanteen seuraaminen muistuttaa yhteenkuuluvuuden olevan prosessi ja alituisen neuvottelun kohde. Peter vietti luolassa muutamia minutteja ja lähti sitten itsekseen muualle. Eräs toinen lapsi puolestaan päätti rakentaa oman luolan toisen pöydän alle ja sulki kaikki muut sieltä pois – vetäytyi omaan rauhaansa omaan luolaansa. Peter touhusi ympäriinsä ja pyrki yhdeksän kertaa takaisin luolaan, mutta joka kerta hänet suljettiin sieltä pois tai sitten kasvattaja nosti hänet muihin leikkeihin. ”*Vauvat ei saa tulla tänne*”, sanottiin. Stratigos pohtiikin, ettei Peterin poissulkeminen alun perin johtunutkaan majan koosta, vaan Peter luokiteltiin ikänsä takia ”toiseksi”, määriteltiin vauvaksi ja suljettiin pois (Stratigos, 2015b, 51-52).

Juutinen ja kollegat (2018) ovat kertoneet hyvin samankaltaisen esimerkin tilanteesta, jossa kolme neljävuotiasta tyttöä rakensi majaa ja kolmevuotias Elli pyysi päästä mukaan. Ensin lupa evättiin tilanpuutteeseen vedoten, seuraavaksi viitattiin ikään: leikki oli vain isommille, pienempiä ei otettaisi mukaan. Kun Elli kertoi tapahtuneesta kasvattajalle, tämä auttoi laajentamaan majaa niin, että Ellikin mahtui mukaan. Kasvattaja myös muistutti, että toisten piti ottaa Elli leikkiin. Tässä kertomuksessa majan laajennus ja kehoitus leikkiä yhdessä tuottivat tulosta ja kolmevuotias hyväksyttiin tämän jälkeen mukaan (Juutinen ym., 2018).

Kuvatussa leikkitilanteessa Juutinen ja kollegat (2018) näkevät kolme neuvottelun hetkeä: ensimmäisessä Elli jää ulkopuolelle materiaalisen ympäristön, tilanpuutteen vuoksi, toiseksi neljävuotiaat sijoittavat itsensä Elliä vanhemmiksi ja kolmannessa neuvottelussa tytöt viittaavat siihen, että pienemmät (taitamattomammat) eivät voi osallistua leikkiin, joka on vain isommille. Juutinen ja kollegat huomauttavat myös, että kasvattajan toiminnassa näkyy, kuinka arvomaailma käytännössä ilmenee. Kasvattaja edisti omalla toiminnallaan yhteenkuuluvuuden rakentumista auttamalla lapsia leikin uudelleen järjestelyissä ja

muistuttamalla, ettei ketään saa sulkea pois (Juutinen ym., 2018). Myös Koivula (2013) painottaa kasvattajan roolia: aikuisen on tärkeää tukea lasten yhteisiä leikkejä ja keskinäisiä suhteita, sillä niissä tunnettu yhteenkuuluvuus laajenee koko ryhmän yhteisöllisyydeksi lasten välisten ystävyyssuhteiden verkoston kautta.

Joissakin kertomuksissa lasten voi vastaavasti tulkita vetäytyneen itse tilanteista, joissa ovat eri ikäisiä kuin muut lapset. Esimerkiksi Salonen ja kollegat (2016) ovat kertoneet tilanteesta, jossa pieni poika peitti kasvonsa käsillään, kun isompia tyttöjä meni ohi. Heidän tulkintansa mukaan poika osoitti eleellään, ettei kuulu tuohon lapsiryhmään (Salonen ym., 2016). Tilanteen voikin lukea niin, että lapsi vetäytyi. Hän ei kuulunut ohi kulkevien lasten joukkoon eikä hakenut vuorovaikutusta heidän kanssaan. Luokittelun kannalta on huomionarvoista, että nämä olivat vanhempia kuin kertomuksen poika ja vieläpä tyttöjä.

Sumsionin ja Wongin (2011) yhteenkuuluvuuden politiikan akseleista toinen, *torjuminen ja halu* esiintyy heidän tulkintansa mukaan aina, kun jotakin luokitellaan. He kirjoittavatkin Foucaultiin (1978) viitaten, että siellä missä on valtaa, on myös vastarintaa. Luokitteluun liittyvän vallan yhteydessä vastarinta voi tarkoittaa esimerkiksi asetettujen luokittelujen suoraa haastamista, mutta myös vaikeammin tavoitettavaa neuvottelemista kategorioista ja niiden merkityksistä (Sumsion & Wong, 2011).

Stratigos (2015a) on keskittynyt omassa tutkimuksessaan tarkastelemaan luokittelemista sekä siihen liittyviä neuvotteluita. Hänen mukaansa ”vauvaksi” luokittelu ei toiminut pelkästään poissulkevana kategoriana, vaan se mitä vauvaksi luokittelu tarkoitti, oli tilanteittain muuttuvaa ja myös neuvoteltavissa. Välillä vauvana oleminen merkitsi yksin olemista, taitamattomaksi leimaamista ja leikkien ulkopuolelle jäämistä, mutta välillä juuri ”vauvuus” takasi pääsyn yhteyteen muiden kanssa. Vain vauvaa halailtiin, suukoteltiin ja pidettiin sylissä (Stratigos, 2015a).

Joissakin tilanteissa, joissa kasvattaja esimerkiksi auttoi pienimmän keinulaudalle, tämä saattoi Stratigosin (2015b) mukaan myös olla leikeissä mukana siinä missä muutkin. Luokiteltu eronteko isompien lasten ja vauvan välillä liukeni yhteisessä toiminnassa. Stratigos pohtii, että tätä saattoi helpottaa myös hänen tarkastelemansa lapsiryhmän sukupuolijako: ryhmän pienin oli poika, ja hänen lisäksi ryhmään kuului kolme muuta poikaa sekä yksi tyttö. Kiikkulaudalla muiden poikien kanssa – liikunnallisessa toiminnassa, yhtenä pojista – pienimmän saattoi olla helpompi päästä mukaan kuin jossakin toisessa tilanteessa olisi ollut.

Iän mukaan luokittelu ei toimikaan yhteenkuuluvuuden politiikan tuottamisessa yksinään, vaan samanaikaisesti muiden luokitteluiden kanssa (Stratigos, 2015b).

Kuten Stratigos (2015a) pohtii, välillä muut lapset vetäytyivät pois vauvan seurasta, välillä liittyivät tämän seuraan juuri sen vuoksi, että tämä on vauva. Luokitteluja ei hänen mukaansa pidäkään tulkita yksioikoisen pysyvinä, vaan sen lisäksi että jokainen meistä kuuluu monenlaisen luokittelun kautta erilaisiin ”ryhmiin”, sekä luokitteluiden rajat että näiden yhteenkuulumisten merkitykset ovat neuvoteltavissa ja haastettavissa. Ihmiset tekevät valintoja yhteenkuulumisistaan (Stratigos, 2015a). Tämänkaltaisista neuvottelemisen tilanteista kirjoittavat myös Viljamaa ja kollegat (2017). Vaikka lasten yhteinen leikki ei vielä merkitse varsinaista yhteenkuuluvuutta, yhdessä oleminen mahdollistaa yhteyden etsimisen muihin lapsiin. ”*Noissa hetkissä voitiin tulla torjutuksi tai osoittaa torjuntaa tai vetäytymistä. Vaikka tekeminen yhdisti lapset ja materiaalisen hetkeksi, sen sisällä kävi jatkuva liike, jossa esitettiin ja torjuttiin kutsuja*” (Viljamaa ym., 2017,15).

Sumsionin ja Wongin (2011) erittelemä kolmas akseli, esittäminen (*performativity*) viittaa siihen, kuinka ihmiset sijoittavat ja kertovat itsensä (sekä muut ihmiset) tiettyihin diskursseihin. Näitä esittämisiä tuotetaan yhä uudelleen ja uudelleen, ja samalla ihmiset sijoittavat itsensä erilaisiin suhteisiin yhteisönsä sisällä uudelleen ja uudelleen (Sumsion & Wong, 2011).

Juutinen ja kollegat (2018) ovat tutkimuksessaan tarkastelleet tämän akselin kautta lapsen kerronnan multimodaalisuutta. Eräässä leikkitalanteessa Oliver halusi mukaan kolmen muun pojan leikkiin, mutta jäi monista erilaisista yrityksistä huolimatta sen ulkopuolelle. Oliver esitti halunsa päästä mukaan sekä sanallisesti että koettamalla rakentaa samanlaista rakennelmaa kuin toisetkin. Se ei kuitenkaan oikeanlaisten palikoiden puuttuessa onnistunut. Samaan aikaan kolme muuta poikaa istui lähellä toisiaan. He osoittivat yhteenkuuluvuuttaan paitsi istumalla lähekkäin, myös ”meistä” puhumalla, samanlaisia rakennelmia rakentamalla ja yhtä aikaa lentokoneita lennättämällä. Nämä kaikki ovat tapoja, joilla yhteenkuuluvuutta esitetään. Materiaalinen ympäristö (oikeanlaisten palikoiden puuttuminen) oli kuitenkin osaltaan sulkemassa Oliveria toiselle puolelle yhteenkuuluvuuden rajalinjaa (Juutinen ym., 2018).

Juutinen ja kollegat (2018) nostavat esiin jännitteen, joka vallitsee yhteenkuuluvuuden ja poissulkemisen välillä: yksittäisellä lapsella on toisaalta oikeus kuulua joukkoon ja päästä leikkiin mukaan, mutta toisilla lapsilla puolestaan oikeus määrätä kenen kanssa leikkivät. He

pohtivatkin tutkimuksessaan, onko päiväkodissa aina otettava muut leikkiin mukaan, vai onko lapsella oikeus päättää leikkikavereistaan. Vielä merkityksellisemmän tästä kysymyksestä tekee heidän mukaansa se tutkimuksen perusteella tehty huomio, että kyse oli hyvin usein siitä, että muut lapset sulkiivat leikeistä pois yhden lapsen – kyse ei ollut ”meistä” ja ”muista”, vaan ”meistä” ja ”siitä” yhdestä lapsesta, jonka kanssa ei leikitä. Yhteenkuuluvuuden politiikkaan kuuluu tilanteiden muuntuminen ja jatkuva rajanveto siitä, kuka kuuluu, mihin ja millä perusteella, mutta jatkuvassa ulkopuolelle sulkemisessa ei ole enää kyse vain tästä, vaan se uhkaa lapsen hyvinvointia (Juutinen ym., 2018). Havainto haastaakin kasvattajia pohtimaan, mitä arvoja he omalla toiminnallaan ilmentävät, ja kuinka he voivat lasten yhteenkuuluvuutta edistää ja mahdollistaa.

Vastaavasti kuten yhteenkuuluvuutta esitetään erilaisin keinoin, myös vetäytymistä voi tulkita esitettävän erilaisin, multimodaalisin tavoin. Nallet tai autot saattoivat olla apuna vetäytymisen esittämisessä ja tuottamisessa (Eerola-Pennanen, 2013, 142), samoin vetäytyminen omiin ajatuksiin ja vaikkapa palapelin rakentamiseen, selin ympäristöön (Kuukka, 2015).

4.4 Yhteenkuuluvuuden tuottaminen vetäytymisen hetkellä

Vetäytyminen ja poissulkeutuminen ovat vastinpari yhteenkuuluvuudelle, ja ne voivat esiintyä samanaikaisesti moninaisten suhteiden verkostossa. Yhteenkuuluvuutta on mahdollista tuottaa myös vetäytymisen hetkellä. Onko lapsi silloin osa ryhmää vai ryhmän ulkopuolella? Voisi myös miettiä, tunteeo lapsi itse kuuluvansa ryhmään, kun katselee sen toimintaa ulkopuolelta yksinään tai yhdessä kasvattajan kanssa – lapsen kokemus voi olla toinen kuin se, miltä tilanne ulospäin näyttää. Kuten Van Oers ja Hännikäinen (2001) kirjoittavat, yhteenkuuluvuutta voi tuntea myös sellaiseen, joka sillä hetkellä on etäällä.

Louhela-Risteelä (2016) kuvaa koulun musiikkiliikuntatunnilla tapahtunutta tilannetta, jossa eräs tyttö karkasi jonosta liikuntasalin näyttämölle. Vaikka kuvattu tapahtuma onkin koulumaailmasta, vastaavaa voisi hyvin tapahtua myös päiväkodissa.

Tytön karkaaminen huomattiin Louhela-Risteelän (2016) mukaan heti, mutta opettajat kiinnittivät huomionsa rauhallisesti muuhun lapsiryhmään. Jonkin ajan kuluttua toinen opettajista siirtyi huomaamattomasti lavan eteen ja pyysi tyttöä viereensä istumaan. Yllättäen

tämä suostui, hokien kuitenkin kaiken aikaa, ettei tule mukaan. Opettaja loi lapsen lämpimän katseen ja liittyi samalla muiden lauluun ja rytmin taputukseen. Jonkin ajan kuluttua lapsi siirtyi lähemmäksi ja lähemmäksi, lopulta opettajan syliin. Tämä jatkoi laulamista ja alkoi taputtaa rytmiä lapsen polviin ja hartioihin. Pikkuhiljaa lapsi alkoi itse rytmittää taputuksia opettajan käsiin ja suostui viimein tämän pariin jatkamaan musiikkiliikuntahetkeä ryhmän mukana (Louhela-Risteelä, 2016).

Kertomus kuvastelee Louhela-Risteelän (2016) mukaan sitä, että opettajat olivat luottaneet lapsen käyttäytymisen taustalla olevan jokin oikea syy. Hankalassa tilanteessa lapsen tulee tulla kuulluksi, joten opettajat olivat miettineet ennalta, millaiset pedagogiset toimet mahdollistaisivat sen, että lasta kuullaan ja hänen vapauttaan ilmaista tunteitaan kunnioitetaan. Lapsi kaipasi omaa tilaa ja tarvitsi vapautta määrittellä itse, kuinka osallistuu toimintaan. Louhela-Risteelä pohtii kertomuksen lapsen tienneen, että hänellä oli hankaluuksia karkeamotorisissa taidoissa ja monimutkaista kehorytmiä olisi vaikea hahmottaa. Kuten kirjoittaja pohtii, ei kukaan meistä haluaisi epäonnistua muiden edessä. *”Turvallisiin vuorovaikutussuhteisiin ei liity huolta nolatuksi ja nöyryytetyksi tulemisen kokemuksista”* (Louhela-Risteelä, 2016, 24).

Louhela-Risteelä (2016) painottaa lapsen kuuntelemisen merkitystä. Jokainen lapsi käsittelee asioita omalla tavallaan. Jokainen tarvitsee sekä yksityisyyttä että läheisyyttä, mutta sama kaava ei toimi kaikille. Jotkut lapset tarvitsevat enemmän aikaa tarkkailla tilannetta etäämmältä, toisille lapsille riittää, kun opettaja on pienen hetken heidän tukena (Louhela-Risteelä, 2016). Osallistuminen voi myös merkitä eri lapsille eri asioita, ja toiminnan seuraaminenkin voi olla osallistumista (Estola ym., 2016).

Artikkelin tarkoituksena oli kertoa kuulluksi tulemisen hetkistä, jotka auttavat lasta muuttamaan toimintaansa, mutta näin tulkittuna se kertoo myös vetäytymisen hetkistä sekä siitä, kuinka yhteenkuuluvuutta voidaan vetäytymisen hetkellä tuottaa.

5 Vetäytyminen oman rauhan ja tilan kaipuuna

Tässä luvussa tarkastelen yhteenkuuluvuuden politiikan näkökulmasta tutkimuskirjallisuudesta poimittuja kertomuksia siitä, millaisia ryhmästä vetäytymisen mahdollisuuksia lapsilla on päiväkotiympäristössä. Onko vetäytymisille aikaa ja tilaa? Kuinka niihin suhtaudutaan?

Päiväkodin tiloissa ja arjen käytännöissä lapset ovat enimmäkseen aikaa sekä toistensa että kasvattajien nähtävillä (Kuukka, 2015). Lapsilta odotetaan reippautta ja rohkeutta – esimerkiksi Juutisen (2018) mukaan varhaiskasvatuksessa ihanteellisena pidetty lapsi on jatkuvasti sosiaalinen, leikkii muiden kanssa ja osallistuu innolla yhteisiin toimintoihin. Hiljaisuutta ja omissa oloissa viihtymistä pidetään huonoina ominaisuuksina ja pieneltäkin lapselta vaaditaan kykyä tulla toimeen monenlaisissa tilanteissa ja ryhmissä (Cacciatore ym., 2013). Tämän ihanteen vallitessa lapsen ei ole päiväkodissa helppoa hakeutua olemaan yksin, vaikka hän välillä kaipaisi yksinoloa (Koivula & Eerola-Pennanen, 2017; Skånfors ym., 2009).

Yhdessä olemista ja ryhmässä toimimista korostavat arvot näkyvät varhaiskasvatuksessa paitsi toiminnan suunnittelussa, myös konkreettisesti siinä millaisiksi tilat on rakennettu ja kuinka niitä päiväkodissa käytetään (Kuukka, 2015; Viljamaa ym., 2017). Tarkastelemissani tutkimuksissa tuodaan esille, että tästä huolimatta päiväkotiympäristössä voi olla monenlaista yksinoloa (Eerola-Pennanen, 2013; Juutinen, 2018; Skånfors ym., 2009). Kaveripiirien ulkopuolelle jääminen ja poissuljetuksi tuleminen on pelottavaa ja ahdistavaa – Eerola-Pennanen (2013) tutkimuksessa monet lapset kertoivat pelkäävänsä yksinjäämistä. Toisaalta lapset puhuivat kertomuksissa myös tilanteista, joissa puuhailivat kaikessa rauhassa omiaan leikkikaveria odotellessaan. Yksinolo saattoi olla myös valinta: jotkut lapset kertoivat kaipaavansa välillä omaa rauhaa ja lepohetkeä, ja kertoivat olevansa silloin mielellään itsekseen (Eerola-Pennanen, 2013).

Tällaiseen valittuun yksinoloon on Kuukan (2015) mukaan päiväkodissa mahdollisuuksia vain satunnaisesti. Silloinkin, kun omaan rauhaan on mahdollista vetäytyä, saattaa tulla häirityksi. Nähtävillä ollessaan lapsi on Kuukan mukaan myös sosiaalisesti velvollinen olemaan saatavilla. Tuon sosiaalisuuden vaatimuksen alle vaikuttaa ”*peittyvän myös mahdollisuus säädellä fyysistä läheisyyttä suhteessa toisiin*” (Kuukka, 2015, 87). Hänen

mukaansa tärkeä osa vetäytymistä omaan rauhaan on siis mahdollisuus olla hetken aikaa pois nähtäviltä ja saatavilta.

Tähän teemaan perehtyneet Skånfors ja kollegat (2009) ovat tutkineet millaisia vetäytymisen mahdollisuuksia ja millaisia vetäytymisen tapoja lapsilla päiväkodissa on. Koska päiväkodin tilat ovat yhteisiä ja periaatteessa kaikki kuuluu ottaa leikkiin mukaan, lapset joutuvat välillä luomaan monimutkaisia strategioita saadakseen olla hetken aikaa omissa oloissaan (Skånfors ym., 2009) – Kuukkaa (2015) mukaillen – pois nähtäviltä ja saatavilta.

Varsinkin aamuisin, kun lapsia on päiväkodissa vähemmän, lasten on Skånforsin ja kollegoiden (2009) mukaan suhteellisen helppoa vetäytyä hetkeksi esimerkiksi lukemaan, maalaamaan, leikkimään tai vaikka vain kuljeskelemaan ympäriinsä itsekseen. Myös Kuukka (2015) puhuu tämän kaltaisesta vetäytymisestä ja tuo omassa tutkimuksessaan esille lasten kertomuksia kaipuusta yksinolon rauhaan. Välillä on ”hyvä olo” olla ihan rauhassa, vaikka tekemättä mitään (Kuukka, 2015, 86).

Aamupala näyttäytyy Skånforsin ja kollegoiden (2009) tutkimuksessa merkityksellisenä tilanteena vetäytymisen ja monimuotoisen vuorovaikutuksen kannalta. Toisaalta lapsi saattoi sen aikana olla rauhassa omissa ajatuksissaan, mutta toisaalta sen aikana voitiin käydä keskusteluja siitä, kuka haluaisi leikkiä mitään. Lapset saattoivat myös ilmoittaa muille, että halusivat aamiaisen jälkeen leikkiä itsekseen tai vain tietyn kaverin kanssa (Skånfors ym., 2009). Yhteenkuuluvuuden politiikan kannalta halun ja torjumisen ilmaukset sekä erilaiset neuvottelut olivat mahdollisia aamupalan aikana. Myös eräs Juutisen ja kollegoiden (2018) kertomus kuvaa tilannetta, jossa lapsi ilmaisee toiveensa leikkiä itsekseen, kun muut lapset pyytävät tätä leikkiin. Juutisen ja kollegoiden mukaan on huomionarvoista, että muut lapset hyväksyvät toiveen – yhteisestä leikistä vetäytynyt lapsi saattaa kuulua ryhmään sekä omasta että muiden lapsen mielestä hyvinkin voimakkain sitein, vaikka kaipaisikin juuri sillä hetkellä rauhaa omalle leikilleen. Keskeistä olikin, että lapsella oli oikeus päättää omasta osallistumisestaan (Juutinen ym., 2018).

Muulloin kuin aamuisin vetäytymiset näyttäytyivät Skånforsin ja kollegoiden (2009) tutkimuksessa hankalampina: lapsia oli enemmän ja tilaa vähemmän, joten vetäytymisistä ja poissulkemisista kehkeytyi useammin konflikteja. Eräässä kertomuksessa Camilla oli lähtenyt aamupalalta kiireellä kotileikkihuoneeseen ja kertoi tutkijalle aikovansa leikkiä Marian kanssa. Ensimmäisenä huoneeseen saapui kuitenkin Olivia, joka tahtoi myös mukaan leikkiin. Kun Camilla kieltäytyi tämän seurasta, Olivia alkoi leikkiä ja jutella itsekseen. Camilla siirtyi

ovelle ja katseli pöytään päin. Monet muutkin lapset olivat jo lopettelemassa aamupalaa. Kun Maria viimein saapui, tytöt lähtivät yhdessä toiseen huoneeseen ja sulki oven perässään (Skånfors ym., 2009).

Saadakseen omaa tilaa ja rauhaa lasten olikin Skånforsin ja kollegoiden (2009) mukaan suunniteltava toimintaansa hyvissä ajoin etukäteen, esimerkiksi kiirehtimällä aamupalapöydästä ensimmäisenä kotileikkihuoneeseen. Samalla esimerkki kertoo siitä, että vaikka lapsen toiminnan tarkoituksena oli vetäytyä leikkiin yhden kaverin kanssa eikä suinkaan kiusata muita tai jättää muita ulkopuolelle, omaan rauhaan hakeutuessaan lapset sulki samalla muita pois (Skånfors ym., 2009). Vetäytyminen, yhteenkuuluvuus ja poissulkeminen ovat saman asian eri puolia ja tilanteessa jokainen samanaikaisesti läsnä.

Muutamissa Skånforsin ja kollegoiden (2009) kuvaamassa kertomuksissa lapset vetäytyvät nimenomaan kaverin kanssa. Yhteenkuuluvuuden politiikan näkökulmasta tarkasteltuna tämä vahvisti kaverusten välistä yhteenkuuluvuutta ja sulki muun ryhmän pois. Marjanen ja kollegat (2013) ovat pohtineet, että lapsiryhmän voi ajatella lasten yhteisöksi, jonka sisällä on lukuisia lasten itsensä muodostamia pieniyhteisöjä. Lapset kokevat yhteenkuuluvuutta ensisijaisesti omaan porukkaansa ja kokevat vasta toissijaisesti kuuluvansa osaksi suurempaa lapsiryhmää (Marjanen ym., 2013). Kaverin kanssa vetäytyessään lapset pyrkivät Skånforsin ja kollegoiden (2009) mukaan luomaan jaetun, salaisen tilan, jota he toiminnallaan suojelivat. Tällöin lapset yrittivät usein lukittautua toiseen huoneeseen. Jos se ei ollut mahdollista, lapset saattoivat myös tavallaan luoda uuden tilan pysyttelemällä jatkuvasti liikkeessä. Eräässä kertomuksessa kaksi tyttöä leikki värikkäät hameet yllään, välillä vastailen muiden lasten kysymyksiin, välillä vain juosten ympäriinsä, höpötellen ja nauraen keskenään. Muiden lasten oli vaikea päästä mukaan äänekkääseen ja vauhdikkaaseen leikkiin – tai edes aavistaa, mistä leikissä oli kyse – joten siihen liittyminen oli jo senkin puolesta vaikeaa (Skånfors ym., 2009).

Joissakin kertomuksista näkyy myös lasten samanaikainen halu kuulua ryhmään ja halu vetäytyä – eräässä Skånforsin ja kollegoiden (2009) kertomuksessa seurataan pikkupoikaa, joka leikki ja piileskeli yksinään sohvan takana kissahattu päässään. Välillä poika vastaili muiden lasten leikkialoitteisiin maukumalla ja kurkistelemalla piilostaan, välillä hän oli yksin ja hiljaa (Skånfors ym., 2009). Yhteenkuulumisen ja yksilöllisyyden tarpeita onkin Koivulan ja Eerola-Pennasen (2017) mukaan mahdotonta täyttää samanaikaisesti, mutta yhtä mahdotonta niitä on täyttää toisistaan erotettuina. Nämä kaksi ulottuvuutta nähdään usein toistensa vastakohtina ja myös lapsen elämässä niiden välille voi muodostua jännite:

lapsellakin voi olla samanaikaisesti kaipuu sekä yhteisöllisyyteen että yksilöllisyyteen. ”*Ihmisen kaipaus omassa elämässään näyttää jännittyvän yhteenkuulumisen ja yksilöllisyyden tarpeiden välille*”, Koivula ja Eerola Pennanen toteavatkin sosiologi Zygmunt Baumaniin (1997) viitaten (Koivula & Eerola-Pennanen, 2017, 211).

Omassa tutkimuksessaan Lanas ja Corbett (2011) ovat todenneet, että koululaiset, jotka elivät ainakin kahden erilaisen kulttuurin piirissä – oman kotikylänsä kulttuurissa (tutkimuksessa tarkasteltiin toisaalta poronhoitajia ja toisaalta kalastajakylää) sekä koulun kulttuurissa, joka poikkesi voimakkaasti kylän kulttuurista – kaipasivat päivän keskelle omaa tilaa ja rauhaa. Vain silloin he pystyivät rentoutumaan ja käsittelemään samalla tunteita, joita näiden kahden erilaisen kulttuurin ristiveto heissä herätti (Lanas & Corbett, 2011). Samaan tapaan voidaan ajatella, että jokainen lapsi on erilaisine yhteenkuuluvuuksineen vähintäänkin kahden kulttuurin edustaja. Kuten Salonen ja kollegat (2016) kirjoittavat aiempiin tutkimuksiin (Andenaes, 2011; Hughes, Greenhough, Yee & Andrews, 2010) viitaten, kodin ja päiväkodin kulttuurien arvot, uskomukset ja käytännöt voivat olla hyvinkin erilaisia. Samalla myös roolit, jotka niissä ovat lapselle mahdollisia, ovat hyvin erilaisia (Salonen ym., 2016). Kodin kulttuuri on aina vähintäänkin jonkin verran erilainen kuin päiväkodin, ja lapsen rooli kotilapsena erilainen kuin päiväkotilapsena.

Salonen ja kollegat (2016) ovatkin tarkastelleet päiväkotiin saapumisia yhteenkuuluvuuden näkökulman lisäksi myös siirtyminä kodin kulttuurista päiväkodin kulttuuriin. Siirtymässä lapsen täytyy irrottautua vanhemmistaan ja kiinnittyä päiväkodin aikuisiin sekä löytää paikkansa päiväkodin materiaalisessa ympäristössä. Eräässä kertomuksessa kuvataan, kuinka äiti ottaa eteisessä itkevän lapsen vielä syliin, käyttää tämän käsienpesulla ja selittää kaiken aikaa lapselle rauhallisesti, että hänen on lähdettävä töihin ja isä tulee sitten iltapäivällä hakemaan. Yhteenkuuluvuuden näkökulmasta tarkasteltuna tässä vetäytymisessä päiväkodin yhteisestä toiminnasta on Salosen ja kollegoiden mukaan kyse lapsen tarpeesta vahvistaa omaa yhteenkuuluvuuttaan kotiin ja perheeseen ennen eroa äidistä. Syli ja läheisyys, tilanteen sanoittaminen auttoivat lasta siirtymään päiväkodin rutiinien pariin. Turvallisen olon myötä myös mahdollisuus tuntea yhteenkuuluvuutta helpottui (Salonen ym., 2016). Vetäytyminen jostakin (päiväkoti) vahvisti lapsen tunnetta yhteenkuulumisesta toisaalle (koti).

Lanas ja Corbett (2011) tuovat tutkimuksessaan esille, että koululaisten tarve vetäytyä omaan rauhaan oli osin seurausta kahden erilaisen kulttuurin ristivedosta. Salosen ja kollegoiden (2016) kertomus on luettavissa samansuuntaisesti. Koululaiset pyrkivät luomaan omaa rauhaa

ja tilaa koulupäivän keskelle monin tavoin, joita Lanas ja Corbett (2011) ovat eritelleet. Se saattoi olla joko konkreettista tilaa koulun käytävällä tai kahviossa, tai sitten henkistä tilaa omiin ajatuksiinsa tai vaikkapa taiteelliseen työskentelyyn uppoutuneena. Omaa rauhaa saatettiin kokea myös fyysisen toiminnan kautta halauksessa ystävän kanssa tai painimisessa ja nujuamisessa (Lanas & Corbett, 2011). Skånforsin ja kollegoiden (2009) tutkimuksessaan ryhmittelemät päiväkotilasten yksinolon strategiat ovat hyvin samankaltaisia. Lapset kokivat omaa rauhaa usein kirjan tai piirtämisen äärellä. Päiväkotilasten piiloutuminen ja juoksentelu taas ovat vastaavan kaltaisia strategioita kuin edellä kuvattu painiminen ja nujuaminen. Varsinkin aamiaisella lasten oli myös ihan hyväksyttävää vajota hetkeksi omiin ajatuksiinsa. He saattoivat myös tarkkailla muiden leikkejä pyrkimättä mukaan (Skånfors ym., 2009).

Keskeistä näissä vetäytymisen tavoissa oli Skånforsin ja kollegoiden (2009) mukaan tehdä itsensä luoksepääsemättömäksi. Kuten Kuukka (2015) tiivistää: ”*Uppoutuminen omaan leikkiin tai tekemiseen näytti mahdollistavan itsensä eristämisen ja pois sulkemisen ympärillä ja meneillään olevasta. Tämä edellytti kykyä olla ikään kuin muita ei olisi paikalla*” (Kuukka, 2015, 87). Pihlaja (2018) puolestaan huomauttaa, että lapsi voi vetäytyä tilanteesta kääntämällä katseensa muualle. Yksinkertaisimmillaan vetäytyminen voikin olla ihan pieni ele.

Lanas ja Corbett (2011) korostavat, että heidän kuvaamissaan oman tilan ottamisissa ei ole kyse vastarinnasta, vaan päinvastoin pyrkimyksestä palautua haastavista tilanteista ja tasoitella omia tunnekuohuja tai uupumusta niin, että jaksaa taas pyrkiä yhteiseen toimintaan ja yhteenkuuluvuuteen. Vetäytymistä voidaan kuitenkin usein pitää vastarintana: ”*omaa aikaa ja tilaa kaipaava lapsi vastustaa päiväkodin järjestystä ja rikkoo käsitystä aktiivisesta, sosiaalisesta lapsesta*” (Koivula & Eerola-Pennanen, 2017, 216). Kenties vetäytymisen hetkissä voisi olla kyse samankaltaisesta vaistomaisesta hakeutumisesta omaan rauhaan, jotta yhteenkuuluminen on taas mahdollista? Vetäytyessäänkin lapsi saattaa olla monin säikein kiinni ryhmässä ja kuulua siihen sekä omien että toisten lasten kertomisten kautta.

6 Tulokset ja johtopäätökset

Tässä kandidaatintutkielmassa keskityin tarkastelemaan sitä, miten lapset voivat päiväkodissa vetäytyä yhteisestä toiminnasta ja leikeistä ja miten vetäytymistä vastinparina yhteenkuuluvuudelle varhaiskasvatusympäristössä tuotetaan.

Yhteenkuuluvuuden ilmiötä päiväkotiympäristössä on viime vuosina tutkittu jonkin verran. Aiemmassa tutkimuksessa on tutkittu esimerkiksi yhteenkuuluvuuden ilmiötä saapumistilanteissa (Salonen ym., 2016), lasten vetäytymisen strategioita päiväkodin arjessa (Skånfors ym., 2009), luokittelun prosesseja yhteenkuuluvuuden politiikan tuottamisessa (Stratigos, 2015a), yhteenkuuluvuutta ilmiönä sekä yhteenkuuluvuuden politiikkaa varhaiskasvatusympäristössä (Juutinen, 2015 & 2018; Stratigos ym., 2014; Sumsion & Wong, 2011; Viljamaa ym., 2017).

Kuten tarkastelemassani tutkimuskirjallisuudessa todetaan, yhteenkuuluvuutta voidaan tuottaa varhaiskasvatusympäristössä sanallisesti, yhteisessä toiminnassa sekä suhteessa materiaaliseen todellisuuteen (Eerola-Pennanen, 2013; Juutinen, 2015 & 2018; Kuukka, 2015; Salonen ym., 2016). Vastaavasti tutkimuskirjallisuuden perusteella näyttää selvältä, että varhaiskasvatusympäristössä vetäytymistä tuotetaan samankaltaisin keinoin. Lapset voivat vetäytyä sekä kasvattajan ohjaamasta toiminnasta että leikeistä ja muusta yhteisestä toiminnasta muiden lasten kanssa sanallisesti, toiminnallisesti sekä suhteessa materiaaliseen ympäristöön.

Sanalliset viestit saattavat olla hyvin selkeitä: ”*Mä en halua. Mä leikin yksin*” (Eerola-Pennanen 2013, 142). Välillä vetäytymisestä seurasi konflikteja (Skånfors ym., 2009), mutta välillä muut lapset hyväksyivät tilanteen, eikä lapsen halusta leikkiä yksin kehkeytynyt ongelmaa eikä vetäytyminen merkinnyt yhteenkuuluvuuden rikkoutumista (Juutinen ym., 2018).

Toiminnallinen vetäytyminen voi olla vetäytymistä eteisen oven taakse (Salonen ym., 2006), äidin syliin (Eerola-Pennanen, 2013), eleillä tuotettua vetäytymistä tai erilaisilla ruumiin asennoilla tuotettua omaa tilaa (Kuukka, 2015), juoksemista paikasta toiseen (Skånfors ym., 2009).

Vaikka päiväkodin tilat ovat kaikille yhteisiä ja lapsiryhmän yhteisiä tekemisiä varten suunniteltuja (Paju, 2013; Viljamaa ym., 2017), materiaallinen ympäristö tarjoaa kekseliäille

omat mahdollisuutensa: lapset hakivat omaa tilaa pöydän alta (Kuukka, 2015), eteisestä (Salonen ym., 2016), vetäytyivät sohvan taakse (Skånfors ym., 2009) tai kiinnittivät huomionsa leluihin, palapeleihin tai muihin tavaroihin (Eerola-Pennanen, 2013; Kuukka, 2015; Puroila & Estola, 2012). Välillä lapset myös uppoutuivat omiin ajatuksiinsa ja keskittyivät omiin puuhiinsa niin, että saattoivat unohtaa koko ympäröivän maailman (Skånfors ym., 2009).

Näiden tarkastelemastani tutkimuskirjallisuudesta poimittujen esimerkkien perusteella vetäytymistä tuotetaan toisaalta lasten ja kasvattajien, ja toisaalta lasten keskinäisessä vuorovaikutuksessa sekä lisäksi vuorovaikutuksessa, johon osallistuvat päiväkodin lapset ja aikuiset sekä päiväkodin materiaallinen todellisuus (Juutinen 2015 & 2018; Puroila & Estola, 2012; Roos, 2015; Viljamaa ym., 2017). Suhteet, joissa vetäytymistä tuotetaan, ovatkin yhtä moninaisia kuin tavat, joilla sitä tuotetaan ja rakennetaan.

Yhteenkuuluvuuden ilmiötä tarkasteltaessa on pidettävä mielessä, että lasten tavat käsittää sekä tuottaa yhteenkuuluvuutta ja poissulkemista voivat olla hyvinkin erilaisia kuin aikuisten tavat (Nutbrown & Clough, 2009) ja ne voivat olla pienilläkin lapsilla sangen monimutkaisia (Stratigos ym. 2014). Kerronnallinen tutkimus näyttää olevan tarkastelemani tutkimuskirjallisuuden perusteella hyvä keino tavoittaa näitä lasten tapoja kertoa yhteenkuuluvuudesta ja vetäytymisestä.

Kerronnallinen tutkimus muistuttaa, että puhe on vain yksi kerronnan tavoista. Kuten Puroila ja Estola (2012) toteavat, lapsen kerronta on kokonaisvaltaista, kehollista ja vuorovaikutuksellista. He muistuttavat lasten kertovan myös ilmeillään ja eleillään sekä toiminnallaan: piirtämällä, laulamalla, liikkumalla ja leikkimällä – tai olemalla hiljaa ja vetäytymällä etäälle. Ymmärtääkseen lapsen monikanavaista kerrontaa sitä on myös kuunneltava kaikin aistein (Puroila & Estola, 2012).

Tarkastelemani tutkimuskirjallisuuden perusteella yhteenkuuluvuuden politiikan kannalta keskeistä on luokittelun akseli: kuka saa kuulua joukkoon ja kuka siitä päättää (Sumsion & Wong, 2011; Stratigos, 2015a). Lapset luovat rajoja ryhmien ja yksilöiden välille sukupuolen, iän, taitojen sekä esimerkiksi erilaisten lelujen perusteella (Juutinen, 2018). Sumsionin ja Wongin (2011) yhteenkuuluvuuden politiikan akselit tarjoavat myös vetäytymisen tarkasteluun hyvän työkalun. Lähestymällä vetäytymisiä näiden akseleiden kautta on mahdollista saada uusia näkökulmia siihen, kuinka poissulkeminen ja yhteenkuuluvuus

lapsiryhmässä näkyvät, kuinka niistä neuvotellaan ja niitä haastetaan ja kuinka niitä esitetään ja tuotetaan (Juutinen, 2015 & 2018, Juutinen ym., 2018; Stratigos, 2015a & 2015b).

Tässä tutkielmassani tarkastelemieni tutkimusten ja tutkimuskirjallisuuden perusteella luokittelu ei näytä kuitenkaan olevan yhtä keskeistä vetäytymisen kuin yhteenkuuluvuuden kannalta. Esimerkkejä siitä, että lapsi vetäytyy nimenomaan tietystä asiasta ja tilanteesta iän, sukupuolen tai muun luokittelun mukaan, on jonkin verran. Näissä tilanteissa on kyse eronteosta muihin lapsiin; vetäytymällä jostakin yhteenkuuluvuudesta lapsi vahvistaa omaa kuulumistaan johonkin toiseen kategoriaan (vrt. Salonen ym., 2016). Huomionarvoista on, mistä ryhmästä ja mistä yhteenkuuluvuudesta lapsi vetäytyy.

Näyttää kuitenkin siltä, että muut asiat, kuten oman tilan ja oman rauhan kaipuu ovat näissä tutkimuksissa esiin nousevissa tilanteissa keskeisempiä vaikuttimia. Tämän vuoksi olen tarkastellut erikseen sitä, mitä tutkimuskirjallisuudessa sanotaan oman rauhan kaipuusta vetäytymisen kannalta, sillä myös se, miten siihen suhtaudutaan, tuottaa omalta osaltaan yhteenkuuluvuuden ja poissulke(utu)misen politiikkaa.

Tutkimuksissa on tuotu esille, että yksinolo voi päiväkotiympäristössä olla monenlaista ja tilannesidonnaista (Eerola-Pennanen, 2013; Juutinen, 2018; Skånfors ym., 2009). Toisinaan yksinolo voi olla ahdistava huolenaihe, mutta toisinaan kaivattua vapautta jatkuvasta kanssakäymisestä (Eerola-Pennanen, 2013). Yksinolo voi merkitä omaa rauhaa (Kuukka, 2015; Skånfors ym., 2009) tai suojaa omille leikeille ja omalle itselle (Eerola-Pennanen, 2013). Vetäytyminen on sidoksissa kulloiseenkin tilanteeseen, ympäristöön ja muihin lapsiin.

Myös osallistuminen voi myös merkitä eri lapsille eri asioita. Estola ja kollegat (2016) korostavat, että toiset osallistuvat toimimalla, toiset seuraamalla. Kasvattajan kuuluu selvittää, onko lapsi sivussa omasta toiveestaan vai siksi ettei hän ole päässyt mukaan (Estola ym., 2016). Kasvattajan kannalta onkin haastavaa havainnoida, onko lapsen hiljaisuus ja sivuun vetäytyminen merkki siitä, että lapsi voi hyvin, vai siitä että hänen on paha olla (Hohti & Puroila 2016). Onko yksinolo hyvää yksinoloa vai paha yksinoloa (Eerola-Pennanen, 2013)?

Kuten Juutinen (2018) painottaa, lapset sulkivat hänen tutkimuksessaan usein yhden lapsista pois leikistä silloin, kun kasvattaja ei ollut näkemässä – mikä puolestaan lujitti leikkijöiden välistä yhteenkuuluvuutta. Samoin Koivula (2013) korostaa kasvattajan vastuuta tilanteissa. Lapsiryhmissä olisi määrätietoisesti rakennettava yhteisöllisyyttä ja tuettava lasten keskinäisiä suhteita, jotta syrjäytymiselle ja kiusaamiselle ei jäisi sijaa (Koivula, 2013).

Ryhmissä yhteenkuuluvuutta luodaankin monin tavoin ja lapset tuottavat yhteenkuuluvuutta monenlaisin keinoin. Tässä tutkielmassa tarkastelluista tutkimuksista nousee yhteenkuuluvuuden ja poissulkeutumisen kannalta esiin tärkeä seikka yhteenkuuluvuuden luomisessa: yhteenkuuluvuutta voi ja pitää rakentaa myös sellaiseen, mikä ei ole sillä hetkellä läsnä. Etäisyys ei ole este yhteenkuuluvuuden tunteelle (Van Oers & Hännikäinen, 2001) ja varhaiskasvatusympäristössä yhteenkuuluvuutta tuotetaan monin tavoin silloinkin, kun joku ei ole paikalla (Juutinen 2015). Vaikka joku lapsista olisi pois, hänen nimensä on pienryhmän listassa, nimikoidut pyykkipojat kuivauskaapin vieressä, naulakko ja tuoli odottamassa häntä paikalleen. Aamupiirillä voidaan jutella lapsesta joka ei ole läsnä – onkohan hän kipeänä? Yhteenkuuluvuuden kannalta on olennaista huomioida hänet osana ryhmää (Rossi-Salow, 2019). Lapsi kuuluu ryhmään myös ollessaan poissa.

Lasten on myös todettu tuottavan päiväkodissa yhteenkuuluvuutta myös niihin asioihin, jotka eivät ole konkreettisesti läsnä. Lapset puhuvat paljon sisaruksistaan ja vanhemmistaan (Juutinen, 2015). Roosin (2015) mukaan silloinkin, kun tarkoituksena oli piirtää ja kertoa jotakin päiväkotiin liittyvää, lapset kertoivat paljon perheestään ja muista tärkeistä ihmisistä. Kertomuksillaan lapset tuovat kodin osaksi päiväkotia ja päiväkodin osaksi kotipiiriä (Lämsä, 2009).

Yhteenkuuluvuuden politiikan näkökulmasta lapsen suhde kotiin (äitiin ja sisarukseen) tuli Eerola-Pennasen (2013) kertomuksessa esille juuri rinnastettuna päiväkodin käytäntöihin, joiden voi lapsen näkökulmasta tulkita uhanneen tuota yhteyttä erottaessaan sisarukset eri pienryhmiin. Perheessä vallitsi vahva tunne yhteenkuuluvuudesta, ”*jota päiväkodin toimintatavat pyrkivät hajottamaan*” (Eerola-Pennanen, 2013, 129). Käytännölle on perustelunsa, mutta lapsen kokemus tässä yksittäisessä tilanteessa oli tutkijan tulkinnan mukaan se, että käytäntö uhkasi yhteenkuuluvuutta. Myös Salosen ja kollegoiden (2016) artikkelissa tulee esille ajatus siitä, että yhteenkuuluvuuden politiikan näkökulmasta tarkasteltuna vetäytyminen yhdestä asiasta (päiväkoti) vahvisti yhteenkuuluvuutta toisaalle (koti).

Tässä kirjallisuuskatsauksessa tuleekin esille monenlaisia näkökulmia lasten väliseen yhteenkuuluvuuteen ja sen edistämiseen päiväkotiryhmissä. Vetäytyminen näyttäytyy monesta näkökulmasta – se voi olla oman rauhan kaipuuta, halua vahvistaa yhteyttä kotipiiriin, halua leikkiä rauhassa yhden kaverin kanssa, tilannesidonnaista vetäytymistä oman tekemisen pariin, mutta myös tunnetta siitä, että ei kuulu joukkoon eikä pääse mukaan. Monet

näistä kertomusten kuvaamista hetkistä voisivat arjen keskellä nopeasti eteen tulevissa tilanteissa näyttäytyä lapsen kiukutteluna tai ujosteluna. Yhteenkuuluvuuden politiikan viitekehystä tarkasteltuna ne näyttäytyvät kuitenkin toisenlaisessa valossa ja myös valottavat lapsen näkökulmaa: vetäytyessään lapset toimivat suhteessa muihin ihmisiin ja ympäristöön. Samalla kasvattajan vastuu tilanteissa korostuu. Mitä arvoja edistämme ja miten mahdollistamme monenlaisten lasten hyvinvoinnin lapsiryhmässä?

Lapsia koskevaa tutkimusta tehdessä eettisten kysymysten pohdinta on erityisen tärkeää (Einarsdottir, 2007). Yleisinä periaatteina Karlsson (2012) tiivistää esimerkiksi, että lasta on pidettävä ajattelevana ja tuntevana tekijänä ja kokijana, jota on maltettava kuunnella. Tutkimuksen avoimuus ja vapaaehtoisuus sekä yhteisistä pelisäännöistä kiinni pitäminen niin lasten kuin heidän vanhempiensakin kanssa ovat keskeisiä asioita (Estola, Kontio, Kyrönniemi-Kylmänen ja Viljamaa, 2010; Karlsson, 2012). Jälkimmäiset eivät sinänsä koske tutkimusta, jossa lapsia lähestytään heitä koskevan tutkimuksen kautta, mutta silloinkin näistä eettisistä lähtökohdista on syytä olla tietoinen ja myös nähdä kertomusten lapset ajattelevina ja tuntevina toimijoina.

Lasten ja nuorten tutkimuksen etiikkaa tarkastellut Kallio (2010) kirjoittaakin, että silloin kun tutkija kohtaa lapsen epäsuorasti vain tutkimusaineiston kautta, hänen on löydettävä tapa tehdä tutkittaville oikeutta. Vaikka aineistona olisi lasten tuottamia kirjeitä, piirroksia tai äänitteitä, joiden kautta lapsen ääni kuuluu, tutkija tulkitsee aineistoa sen syntymisen ulkopuolelta (Kallio, 2010). Lapsia koskevaa tutkimusta tutkittaessa tilanne on samankaltainen. En ole itse havainnoinut esimerkiksi videotallenteille päätyneitä hetkiä, joista toinen tutkija on omaa tutkimustaan varten kirjoittanut ja niitä omista viitekehyksistään tulkinnut. Luen näihin tutkimuksiin tallentuneita tilanteita omasta näkökulmastani käsin, ja tapahtuneesta tilanteesta minut erottaa jo monta tulkinnan ja valintojen kerrosta.

Tulkintaa tehdään tutkimuksen jokaisessa vaiheessa – ”*havainnoimme, tarkastelemme ja ymmärrämme lasta aina omien tulkintojemme kautta*” (Puroila & Estola, 2012, 38). Estola ja kollegat (2010) nostavat esiin välittämisen etiikan, joka merkitsee heille vastuullisuutta ja lasten kunnioittamista. Myös Puroila ja Estola (2012) korostavat välittämisen merkitystä. Yleisten tutkimuseettisten periaatteiden noudattamisen lisäksi heidän mukaansa lasten kanssa toimiessa on tärkeää noudattaa välittämiseen ja huolenpitoon liittyviä periaatteita ja kunnioittaa tutkimukseen osallistuvia lapsia ja heidän toiveitaan (Puroila & Estola, 2012). Näen näiden lasten ja heidän kertomustensa kunnioittamisen periaatteiden koskevan myös

lapsia epäsuorasti koskevaa tutkimusta; tarinoita ja niiden lapsia on kohdeltava kunnioittavasti ja pyrittävä kuulemaan niissä lasten monenlaisia ääniä.

7 Pohdinta

Ajatus siitä, että vetäytymisen hetkiä voisi tarkastella yhteenkuuluvuuden politiikan kautta, heräsi kun pohdin vetäytymistä tilannesidonnaisena ja lapsen kannalta perusteltuna ja järkeenkäypänä toimintana Lapsiryhmän ohjaaminen kasvattajatiimissä -kurssin opettajani Enni Ylikörkön kanssa. Hän vinkkasi tutustumaan Jaana Juutisen väitöskirjaan *Inside or outside? Small stories about the politics of belonging in preschools*. Siitä alkoi mielenkiintoinen seikkailu yhteenkuuluvuuksien ja poissulkemisten moninaisessa verkostossa, jossa monet pohdintani lasten tilannesidonnaisesta vetäytymisestä näyttäytyivät uudessa valossa monimuotoisena kudelmana, suhteessa toisiinsa.

Tässä tarkastelussa olen etsinyt ja ryhmitellyt tutkimuskirjallisuudesta erilaisia esimerkkikertomuksia tilanteista, joissa lapsi on vetäytynyt yhteisestä toiminnasta tai leikeistä. Nämä poiminnat tarjoavat värikkään, mutta auttamattomasti sirpaleisen ja välähdyksenomaisen kuvan siitä, millaisia vetäytymisen hetket voivat olla ja miten vetäytymistä tuotetaan. Olen koonnut näitä kertomuksia ja huomioita tutkimuksista, joissa on pääasiassa käsitelty muita asioita – esimerkiksi lasten kerrontaa päiväkotiarjesta (Roos, 2015), lasten hyvinvointia päiväkodissa (Puroila & Estola, 2012), lasten tapoja muodostaa yksilöllisyyttään suhteessa yhteisöön (Koivula, 2013; Koivula & Eerola-Pennanen, 2017), kuulluksi tulemisen hetkiä (Louhela-Risteelä, 2016), lapsen toimijuutta ja ruumiillisuutta (Paju, 2013) tai ruumiillisuuden tuottamista ja merkityksellistämistä lasten päiväkotiarjessa (Kuukka, 2015).

Olen liittänyt näiden kertomusten kuvaamia hetkiä yhteenkuuluvuuden politiikkaa käsittelevään kansainväliseen tutkimuskirjallisuuteen, sillä yhdessä nämä tarjoavat näkökulman tilanteisiin, joissa yhteenkuuluvuutta ja sen vastinparina poissulkemista ja poissulkeutumista jatkuvasti tuotetaan. Jatkossa vetäytymisen liittäminen yhteenkuuluvuuden politiikkaan vaatisi kuitenkin lisää tutkimusta – poissulkeutumisella on vahva yhteys poissulkemiseen ja yhteenkuulumiseen, mutta tätä olisi tutkittava ja määriteltävä perusteellisemmin.

Vastaisuudessa haluaisin tarkastella vetäytymisen hetkiä havainnoimalla itse lapsiryhmää juuri tästä näkökulmasta käsin. Suuri osa tässä tutkielmassa tarkastelluista, tutkimuskirjallisuudesta poimituista kertomuksista on alun perin koottu toisenlaisesta näkökulmasta ja niitä on tarkasteltu nimenomaan kyseisen tutkimuksen viitekehystä käsin,

joten voi olla, että monet asiat, jotka valaisisivat vetäytymisen näkökulmaa, ovat näistä kertomuksista jääneet tallentumatta.

Myös kerronnallisen näkökulman liittäminen vetäytymisen hetkien tarkasteluun olisi jatkossa taatusti mielenkiintoinen ja hedelmällinen: mitä lapset itse voivat kertoa noista hetkistä? Mitä niissä heidän mielestään tapahtuu? Miten lapset kertovat niistä eleillään, piirroksillaan, leikeillään? Välillä vetäytymiset ovat selkeästi sanoin tai teoin ilmaistuja, välillä ne voivat olla aivan pieniä eleitä. Tällaisia pieniä vetäytymisen hetkiä mahtuneekin varhaiskasvatuksen päivään lukemattomia, ja niitä voi olla aikuisen tai muiden lasten vaikea edes huomata.

Tarkastelemani tutkimuskirjallisuuden perusteella luokittelu on yhteenkuuluvuuden politiikan akseleista tärkein, sen kautta määritellään ehdot yhteenkuulumiselle ja sille, kuka saa kuulua joukkoon (Sumsion & Wong, 2011; Stratigos, 2015a). Vetäytymisen tarkasteleminen juuri luokittelun näkökulmasta olisi myös mielenkiintoinen jatkotutkimuksen aihe.

Ulottuvuudet, joissa luokitteluja tehdään, kietoutuvat toisiinsa monin säikein. Päiväkodin pihalla saattaa esimerkiksi olla eri leikkipaikat ja alueet eri ikäisille, on pienten piha, pienten puolen hämähäkkikiikku, isompien piha kiipeilytelineineen. Aina rajat eivät ole konkreettisia aitoja, vaan puheessa tuotettuja rajoja, joista myös neuvotellaan ja joita arjen tiimellyksessä ylittelään. Yhteenkuuluvuutta ja poissulkemista tuotetaan sekä tilojen ja paikkojen että niihin kietoutuvien puheiden kautta. Kuten oma tyttöni alle kolmevuotiaista kertoi, nämä ovat neljävuotiaiden mielestä niin pieniä ja vielä pöhköjä, että tulevat usein tarvelemään isompien leikit ja ”vain huutavat, kun juoksevat. Ja juoksevat, kun huutavat.” Neljävuotiaat eivät mielestään niin tee, isoja kun ovat. Tämänkaltaisilla puheilla luodaan selkeää erontekoa pienempien ryhmään.

Varhaiskasvatusympäristössä lapsen ikä on usein suurin syy sille, että hänet luokitellaan ”toiseksi” (Juutinen, 2018; Stratigos, 2015a). Juuri tämä luokittelu kuuluu oman tyttöni puheessa: tietenkään neljävuotiaat eivät todellisuudessa ole niin paljon isompia (fiksumpia, taitavampia, vähemmän hölmöileviä ja leikkejä vähemmän sotkevia) kuin kolmevuotiaat, mutta puheessa erotteluja tuotetaan, ja ikä (ja varsinkin se miten siitä puhutaan) on keskeinen kategoria eron tekemiselle ”meihin” ja ”muihin”. Tämän kaltaisia tilanteita ja puheita syntynee arjessa paljon, mutta jostain syystä näitä on tarkastelemassani tutkimuskirjallisuudessa vain jonkin verran. Tätä olisi tulevaisuudessa kiinnostavaa selvittää enemmän: millaisia luokitteluja ja niihin liittyviä puheita ryhmissä kuuluu? Tekevätkö lapset

niiden perusteella valintoja siitä, mihin he haluavat kuulua ja mihin eivät? Kuinka nuo valinnat selittävät vetäytymistä?

Monessa kertomuksessa lapsen tulkita vetäytyneen päiväkodin toiminnasta vahvistaakseen yhteenkuuluvuuttaan omaan kotipiiriinsä (Eerola-Pennanen, 2013; Salonen ym., 2016). Tämä on myös teema, jota olisi vastaisuudessa kiinnostavaa tarkastella lähemmin. Entä jos lapsella olisi ”lupa” olla edelleen vahvasti kiinni kotipiirissään? Päiväkodin aloitusta helpottamassa varsinkin monissa pienten ryhmissä lapsilla saattaa olla lokerossa valokuvia muistuttamassa omasta perheestä ja puhelimella viestejä päivän sujumisesta voi laittaa puolin ja toisin, mutta voisiko perheen pitäminen lähempänä tukea myös isompia lapsia, niitäkin jotka ovat jo tottuneet päiväkodissa olemiseen? Voisiko olla niin, että lapsi kokisi vähemmän tarvetta vetäytymiseen, jos koti saisi kantaa päiväkotiin vieläkin enemmän?

Tässä kirjallisuuskatsauksessa tarkastelemani tutkimuskirjallisuus vahvistaa ajatusta siitä, että vetäytyminen ja yhteenkuuluvuus ovat toistensa kääntöpuolia. Yhteenkuuluvuuden korostaminen johonkin asiaan vie kauemmaksi jostain toisesta, ja toisaalta vetäytyminen jostakin voi yhdistää johonkin toiseen.

Lasten voimakas kaipuu omaan rauhaan nousee tässä kirjallisuuskatsauksessa vahvasti esiin. Rauhoittumisen ja rauhallisen ympäristön tarpeesta puhutaan nykyään jonkin verran niiden lasten kohdalla, joilla on tuen tarpeita ja välillä huomioidaan myös erityisherkkyyks piirteinä, joka saa lapsen kaipaamaan rauhaa hälyn keskellä. Voisi kuitenkin ajatella, että tämä tarve on yhteinen ihan kaikille. Toiset kaipaavat omaa rauhaa ja tilaa enemmän, toiset vähemmän, mutta kaikille se on kuitenkin tärkeää. Tutkimuskirjallisuuden perusteella lapset kaipasivat lepoa jatkuvasta ja monimuotoisesta sosiaalisesta kanssakäymisestä (Koivula & Eerola-Pennanen, 2017; Kuukka 2015; Skånfors ym., 2009). Päiväkodin tiloissa ja käytännöissä tähän ei kuitenkaan ole tarpeeksi mahdollisuuksia. Olisikin hyvä pohtia, miten vetäytymisiin suhtaudutaan ja kuinka niitä mahdollistetaan. Kuinka kasvattaja voisi luoda rauhoittumisen paikkoja ja hetkiä? Mahtuisiko tiloihin houkuttelevan näköinen lukunurkkaus tai rauhallinen soppi, jossa kauniiksi suunniteltu ympäristö kutsuisi piirtämään, maalaamaan tai vain oleilemaan? Voisiko toiminnasta vetäytyä johonkin yhteisesti sovittuun paikkaan ilman selittelyä? Tällöin hetkellinen vetäytyminen voisi olla luonteva osa lapsen päivän kulkua.

Yhteenkuuluvuus ja vetäytyminen ovat toistensa kääntöpuolia, ja yhteenkuuluvuutta on mahdollista tuottaa myös vetäytymisen hetkellä. Tämän työn luvussa 4.4 tarkasteltu Louhela-Risteelän (2016) kertomus musiikkiliikuntahetkeltä karanneesta työstä kuvastelee hyvin näitä

mahdollisuuksia. Kun opettaja jäi rauhallisesti lähistölle, painostamatta ja patistamatta, lapsikin rauhoittui. Lapsi vetäytyi aluksi yhteisestä toiminnasta, mutta kun tilannetta ei lähestytty esimerkiksi uhman tai kiukuttelun näkökulmasta, vaan ajatellen että lapsella oli jokin oikea syy käyttäytymiselleen, hänelle annettiin aikaa ja mahdollisuus rauhoittua. Lapsi sai osallistua omalla tavallaan, harjoitella omassa rauhassa aikuisen tukemana, vetäytyä ja silti kuulua joukkoon. Kasvattajan toiminta antoi tilaa lapsen vetäytymiselle, mutta samalla juuri vetäytymisen hyväksymisen kautta veti hänet mukaan yhteenkuuluvuuteen.

Samoin kuin yhteenkuulumista ja poissulkemista tuotetaan varhaiskasvatusympäristössä lasten keskinäisen sekä lasten kasvattajien välisen moninaisen vuorovaikutuksen sekä pedagogisten käytäntöjen kautta, myös vetäytyminen yhteenkuuluvuudesta on muuntuvaa ja sosiaalisissa suhteissa rakentuvaa. Kun vetäytyminen omaan rauhaan on lapselle tärkeää, sille olisi luotava aikaa ja tilaa, mutta jos vetäytyminen kertoo siitä, ettei lapsella ole hyvä olla ryhmässä, siihen on puututtava ja tuettava kaikin mahdollisin tavoin lasten yhteenkuuluvuutta ryhmässä.

Vetäytyminen on viesti – mutta mistä se kertoo? Kutsuuko se aikuista auttamaan vai pyytääkö se antamaan omaa rauhaa moninaisten sosiaalisten suhteiden ja tilanteiden keskellä? Kaipaako lapsi mahdollisuutta osallistua omalla tavallaan?

Lähteet

- Ahonen, L. (2017). Haastavat kasvatustilanteet: Lämpimän vuorovaikutuksen käsikirja. Jyväskylä: PS-kustannus.
- Antonsich, M. (2010). Searching for belonging—An analytical framework. *Geography Compass*, 4(6), 644–659. DOI:10.1111/j.1749-8198.2009.00317. Viitattu 10.5.2019.
- Baumeister, R. & Leary, M. (1995). The Need to Belong: Desire for Interpersonal Attachments as a Fundamental Human Motivation. https://www.researchgate.net/publication/15420847_The_Need_to_Belong_Desire_for_Interpersonal_Attachments_as_a_Fundamental_Human_Motivation/download. Viitattu 24.4.2019.
- Cacciatore, R., Riihonen, R. & Tuukkanen, K. (2013). Ammattilainen lasten tunteiden tulkkina. Teoksessa Oulasmaa, M. & Riihonen, R. (toim.) *Ammattikasvattajan kielletyt tunteet*. Helsinki: Väestöliitto.
- Cantell, H. (2010). Ratkaiseva vuorovaikutus: Kasvatuksellisia kohtaamisia lasten kanssa. Jyväskylä: PS-kustannus
- Chess, S., & Thomas, A. (1999). *Goodness of Fit: Clinical Applications, From Infancy Through Adult Life*. Philadelphia, PA: Routledge.
- Eerola-Pennanen, P. (2013). Yksilönä vaan ei yksin: Lapset minuuden muodostajina päiväkodissa. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- Einarsdóttir, J. (2007). Research with children: Methodological and ethical challenges. *European Early Childhood Education Research Journal* 15(2), 197–211. DOI:10.1080/13502930701321477. Viitattu 10.6.2019.
- Estola, E., Farquhar, S. & Puroila, A.-M. (2014) Well-being narratives and young children. *Educational Philosophy and Theory* 46(8), 929-941.
- Estola, E., Karlsson, L., Puroila, A.-M. & Syrjälä, L. (2016). Lapsen katseen edessä – yhteenveto ja uusia avauksia. Teoksessa Karlsson, L., Puroila, A.-M. & Estola, E. (toim.). *Välkkeitä, valoja ja varjoja. Kertomuksia lasten hyvinvoinnista*. Latvia.

- Estola, E., Kontio, M., Kyrönniemi-Kylmänen, T. & Viljamaa, E. (2010). Ethical insights and child research. Teoksessa E-L. Kronqvist & P. Hyvönen (toim.) *Insights and outlouds: Childhood research in the North* (s. 185–201). Acta Universitatis Ouluensis, E 107. Oulu: Oulun yliopisto.
- Estola, E. & Puroila, A.-M. (2013) Kertomuksina rakentuva päiväkotilapsuus. Teoksessa Karila, K. & Lipponen, L. (toim.) *Varhaiskasvatuksen pedagogiikka*. Osuuskunta Vastapaino.
- Hirsjärvi, S., Remes, P. & Sajavaara, P. (2013). Tutki ja kirjoita (18. p.). Porvoo.
- Hännikäinen, M. (2006). Yhteenkuuluvuuden tunne ja oppijoiden yhteisöksi kehittyminen. Alasuutari, M., Nummenmaa, A. R., Hännikäinen, M., Rasku-Puttonen, H., Karila, K., Korhonen, M., . . . Korkeamäki, R. (toim.) *Kasvatusvuorovaikutus*. Tampere: Vastapaino.
- Juutinen, J. (2015). Lasten yhteenkuuluvuuden rakentuminen päiväkotiarjen pienissä kertomuksissa. *Varhaiskasvatuksen tiedelehti Journal of Early Childhood Education Research*. Vol. 4, No. 2 2015.
- Juutinen, J. (2018). Inside or outside?: Small stories about the politics of belonging in pre-schools. Oulu: Oulun yliopisto.
- Juutinen, J., Puroila, A.-M. & Johansson, E. (2018). ”There is no room for you!” The politics of belonging in children’s play situations. In E. Johansson, A. Emilson, & A-M. Puroila (Eds.), *Values education in early childhood settings: Concepts, approaches and practices. International Perspectives on Early Childhood Education and Development*. Vol 23. Springer.
- Kallio, K. P. (2010). Lasten ja nuorten epäsuoran kohtaamisen etiikka. Teoksessa Pösö, T., Rutanen, N., Vehkalahti, K., Pösö, T. & Lagström, H. (toim.) *Lasten ja nuorten tutkimuksen etiikka*. Helsinki.
- Karlsson, L. (2012). Lapsinäkökulmaisen tutkimuksen ja toiminnan poluilla. Teoksessa Karlsson, L. & Karimäki, R. (toim.) *Sukelluksia lapsinäkökulmaiseen tutkimukseen ja toimintaan*. Suomen kasvatustieteellinen seura. Kasvatusalan tutkimuksia 57. Jyväskylä. Jyväskylän yliopistopaino.

- Kinnunen, S., Viljamaa, E. & Estola, E. (2016). Esteettisiä ja eettisiä kosketuksia. Teoksessa Karlsson, L., Puroila, A. & Estola, E. (toim). *Välkkeitä, valoja ja varjoja: Kertomuksia lasten hyvinvoinnista*. Latvia.
- Koivula, M. (2013). Yhteisöllisyyden rakentuminen päiväkodin arjessa. Teoksessa Marjanen, P., Marttila, M & Varsa, M. (toim.) *Pienten piirissä. Yhteisöllisyyden merkitys lasten hyvinvoinnille*. PS-kustannus. Juva.
- Koivula, M., & Eerola-Pennanen, P. (2017). Yhteisöllisyys ja yksilöllisyys. Koivula, M., Siippainen, A. & Eerola-Pennanen, P. (toim). *Valloittava varhaiskasvatus: Oppimista, osallisuutta ja hyvinvointia*. Tampere: Vastapaino. Tampere: Vastapaino.
- Koivula, M. & Hännikäinen, M. (2017) Building children's sense of community in a day care centre through small groups in play, *Early Years*, 37:2, 126-142, DOI: 10.1080/09575146.2016.1180590. Viitattu 1.8.2019.
- Kronqvist, E-L. & Kumpulainen, K. 2011. Lapsuuden oppimisympäristöt, eheä polku varhaiskasvatuksesta kouluun. Helsinki: WSOYpro Oy.
- Kuukka, A. (2015). Lapset, ruumiillisuus ja päiväkodin järjestys: Tutkimus ruumiillisuuden tuottamisesta ja merkityksellistymisestä lasten päiväkotiarjessa. *JYVÄSKYLÄ STUDIES IN EDUCATION, PSYCHOLOGY AND SOCIAL RESEARCH* 536.
- Lanas, M. & Corbett, M. (2011). Disaggregating Student Resistances: Analyzing What Students Pursue with Challenging Agency. *Young* 19:(4): 417-434.
- Louhela-Risteelä, V. (2016). Kuuntelemista ja kuulluksi tulemista. Teoksessa Karlsson, L., Puroila, A.-M. & Estola, E. (toim.). *Välkkeitä, valoja ja varjoja. Kertomuksia lasten hyvinvoinnista*. Latvia.
- Lämsä, T. (2009) Monta ikkunaa lapsen maailmaan: Lapsitietämys aikuisten havaintoina ja lasten kertomuksina. Teoksessa A. Rönkä, K. Malinen & T. Lämsä (toim.) *Perhe-elämän paletti. Vanhempana ja puolisona vaihtelevassa arjessa*. Jyväskylä: PS-kustannus.

- Marjanen, P., Ahonen, J. & Majoinen, L. (2013). Vertaissuhteet ja yhteisöllisyys. Teoksessa Marjanen, P., Marttila, M & Varsa, M. (toim.) *Pienten piirissä. Yhteisöllisyyden merkitys lasten hyvinvoinnille*. PS-kustannus. Juva.
- Nagel, C. (2011). Belonging. Teoksessa Del Casino, V. J. (toim.) *A companion to social geography*. Chichester: Wiley-Blackwell.
- Niiranen, P. (1995). Arka lapsi päiväkodin vertaisryhmässä. Joensuu: Joensuun yliopisto.
- Nutbrown, C. & Clough, P. (2009). Citizenship and inclusion in the early years: understanding and responding to children's perspectives on 'belonging'. *International Journal of Early Years Education* Vol. 17, No. 3, October 2009, 191–206. DOI: 10.1080/09669760903424523. Viitattu 20.5.2019.
- Paju, E. (2013). Lasten arjen ainekset: Etnografinen tutkimus materiaalisuudesta, ruumiillisuudesta ja toimijuudesta päiväkodissa. Helsinki: Tutkijaliitto.
- Puroila, A.-M. & Estola, E. (2012). Lapsen hyvä elämä? Päiväkotiarjen pienten kertomusten äärellä. *Varhaiskasvatuksen Tiedelehti Journal of Early Childhood Education Research* Vol. 1, No. 1, 2012, 22–43.
- Puroila, A.-M., Hohti, R. & Karlsson, L. (2016). Hassuja juttuja – lasten huumoria päiväkotija kouluympäristössä. Teoksessa Karlsson, L., Puroila, A.-M. & Estola, E. (toim.). *Välkkeitä, valoja ja varjoja. Kertomuksia lasten hyvinvoinnista*. Latvia.
- Probyn, E. (1996) *Outside Belongings*. New York. Routledge. https://books.google.fi/books?id=2saahbFbeSUC&printsec=frontcover&hl=fi&source=gbs_book_other_versions#v=onepage&q&f=false. Viitattu 24.4.2019.
- Rossi-Salow, M. (2019) Sosioemotionaalisten taitojen tukeminen. Luento. Oulun yliopisto 2019.
- Rutanen, N. (2012). Pienten lasten vuorovaikutuksen rakentuminen ja tulkinta. Teoksessa Karlsson, L. & Karimäki, R. (toim.) *Sukelluksia lapsinäkökulmaiseen tutkimukseen ja toimintaan*. Kasvatusalan tutkimuksia 57. Jyväskylä. Jyväskylän yliopistopaino.

- Rutanan, N. (2012b). Alle kolmivuotiaat paikkansa tuottajina päiväkodissa. *Varhaiskasvatuksen Tiedelehti Journal of Early Childhood Education Research* Vol. 1, No. 1, 2012, 44–56.
- Rutanan, N. (2013). Pienten lasten jännitteiset leikin tilat alle 3-vuotiaiden ryhmässä. Teoksessa Karila, K. & Lipponen, L. (toim.) *Varhaiskasvatuksen pedagogiikka*. Tampere: Vastapaino.
- Salminen, A. (2011). Mikä kirjallisuuskatsaus? Johdatus kirjallisuuskatsauksen tyyppeihin ja hallintotieteellisiin sovelluksiin. Vaasa: Vaasan yliopisto. https://www.univaasa.fi/materiaali/pdf/isbn_978-952-476-349-3.pdf. Viitattu 10.5.2019.
- Salonen, E., Laakso, M.-L., & Sevón, E. (2016). Young children in day and night care : negotiating and constructing belonging during daily arrivals. *Early Child Development and Care*, 186 (12), 2022-2033. DOI:10.1080/03004430.2016.1146717. Viitattu 10.5.2019.
- Skånfors, L., Löfdahl, A., & Hägglund, S. (2009). Hidden spaces and places in the preschool: Withdrawal strategies in preschool children's peer cultures. *Journal of Early Childhood Research*, 7(1), 94-109. DOI: 10.1177/1476718X08098356. Viitattu 20.5.2019.
- Stratigos, T., Bradley, B., & Sumsion, J. (2014). Infants, family day care and the politics of belonging. *International Journal of Early Childhood*, 46(2), 171-186. DOI: 10.1007/s13158-014-0110-0. Viitattu 10.6.2019.
- Stratigos, T. (2015a). Processes of categorisation and the politics of belonging in early childhood education and care: An infant's experience in multi-age family day care. *Contemporary issues in Early Childhood*. Vol 16 (3) 214-229. DOI: 10.1177/1463949115600029. Viitattu 20.5.2019
- Stratigos, T. (2015b). Assemblages of desire: Infants, bear caves and belonging in early childhood education and care. *Contemporary Issues in Early Childhood* 2015, Vol. 16(1) 42 –54. DOI: 10.1177/1463949114566757. Viitattu 14.2.2019
- Sumsion, J. & Wong, S. (2011). Interrogating "Belonging" in Belonging, Being and Becoming: the Early Years Learning Framework for Australia. *Contemporary issues in*

Early Childhood. Vol 12, number 1. DOI: 10.2304/ciec.2011.12.1.2. Viitattu 20.5.2019.

Van Oers, B., & Hannikainen, M. (2001). Some thoughts about togetherness: An introduction. *International Journal of Early Years Education*, 9(2), 101. DOI:10.1080/09669760120053466. Viitattu 14.2.2019.

Varto, J. (1992). *Laadullisen tutkimuksen metodologia*. Tampere. Tammer-paino Oy.

Viljamaa E. (2012). *Lasten tiedon äärellä. Äidin ja lasten kerronnallisia kohtaamisia kotona*. Väitöskirja. Oulun yliopisto. <http://jultika.oulu.fi/files/isbn9789514299940.pdf>

Viljamaa, E., Estola, E., Juutinen, J. & Puroila, A.-M. (2017). Patjakasan kutsu – yhteen tulemisia ja erilleen vetäytymisiä päiväkodissa. *Journal of Early Childhood Education Research* Vol. 6, No. 1 2017, 2–21.

Yuval-Davis, N. (2006). Belonging and the politics of belonging. *Patterns of Prejudice*, Vol. 40, No. 3, 2006. DOI: 10.1080/00313220600769331. Viitattu 14.5.2019.